

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΜΕ ΤΟΝ ΝΑΝΙ ΜΠΑΛΕΣΤΡΙΝΙ

ΤΠΤΓ: Άρχισες να γράφεις τη δεκαετία του '50, μια περίοδο μεγάλων αλλαγών στην ιταλική κοινωνία. Το ρεύμα στο οποίο ανήκες άσκησε κριτική στην παραδοσιακή στράτευση ορισμένων αριστερών συγγραφέων. Ποιό ήταν το περιεχόμενο αυτής της κριτικής;

N: Κοίτα, υπάρχουν δύο οπτικές γωνίες. Η μία είναι εκείνη της γενιάς μου. Αν και εγώ είμαι κάπως νεότερος από τους υπόλοιπους της Gruppo 63, η οποία, όπως θα γνωρίζεις, δεν ήταν μια κλειστή ομάδα, αντιπροσώπευε το τμήμα εκείνης της γενιάς που έκανε πρωτοποριακή, πειραματική λογοτεχνία, αλλά δεν ήταν μια κλειστή ομάδα όπως ήταν ο Φουτουρισμός ή ο Σουρεαλισμός. Η Gruppo 63 έκανε 5 συναντήσεις σε πέντε χρόνια και αυτό ήταν όλο. Εμείς διαφοροποιηθήκαμε σε σχέση με την προηγούμενη γενιά, μια διαφοροποίηση που κατέληξε σε ρήξη, επειδή εκείνα ακριβώς τα χρόνια, στα τέλη της δεκαετίας του '50, αυτή η χώρα άλλαξε ριζικά, η Ιταλία έγινε κάτι τελείως διαφορετικό από εκείνο που ήταν στο παρελθόν. Στο παρελθόν ήταν μια αγροτική χώρα: ξαφνικά, μέσα σε λίγα χρόνια, μετατράπηκε σε μια βιομηχανική χώρα. Ενώ στις άλλες χώρες του Βορρά αυτή η διαδικασία ήταν μακροχρόνια, η Ιταλία μέσα σε λίγα χρόνια μετασχηματίστηκε ριζικά, εκβιομηχανίστηκε, ο αγροτικός πληθυσμός της μειώθηκε και οι αγρότες μετανάστευσαν από το Νότο προς το Βορρά για να εργαστούν στα εργοστάσια. Πραγματοποιήθηκε αυτή η μεγάλη ανάμειξη του πληθυσμού της Ιταλίας, οι πόλεις μεγάλωσαν επειδή τα εργοστάσια βρίσκονταν κοντά στις πόλεις και άλλαξε η ιταλική γλώσσα, επειδή στην Ιταλία πρώτα μιλούσαν διαλέκτους. Υπήρχε η γλώσσα της Τοσκάνης που τότε ονομαζόταν επίσημη γλώσσα –που μιλούσαν τα μορφωμένα άτομα– η οποία αναμίχθηκε με τις διαλέκτους και προπάντων διαδόθηκε με την τηλεόραση, η οποία γεννήθηκε την δεκαετία του '50. Με την τηλεόραση, τη σχολειοποίηση, την υποχρεωτική εκπαίδευση γεννήθηκε η ιταλική γλώσσα. Η γλώσσα που μιλάμε σήμερα είναι διαφορετική από τη γραπτή γλώσσα εκείνης της εποχής.

Σύμφωνα με την άλλη οπτική γωνία, οι συγγραφείς που προηγήθηκαν από εμάς έγραφαν σε μια γλώσσα, η οποία δεν ήταν πια η γλώσσα στην οποία μιλούσαν και προπάντων σκέφτονταν οι άνθρωποι: επιπλέον είχαν ζήσει σε ένα διαφορετικό κόσμο. Οι συγγραφείς πριν από εμάς είχαν μπροστά τους την ύπαιθρο, τη γεωργία: δεν είχαν μπροστά τους τα εργοστάσια, τους εργάτες, με ό,τι συνεπάγεται η αλλαγή του τρόπου ζωής στην πόλη, όλα αυτά. Για αυτόν το λόγο αισθανόμασταν ότι εκείνοι ανήκαν στον προηγούμενο αιώνα, ότι δεν είχαμε τίποτα το κοινό με αυτούς. Μεταξύ άλλων δεν είχαμε τίποτα το κοινό με αυτό που ήταν η πολιτική τους στράτευση. Ενώ παρουσίαζε ενδιαφέρον αυτό που συνέβη στον ιταλικό κινηματογράφο του νεορεαλισμού, επειδή εκεί γινόταν μια άμεση καταγραφή όσων συνέβαιναν στην πραγματικότητα, κινηματογραφούνταν τα τεκταινόμενα, και γι' αυτόν το λόγο υπήρξε αυτό το οπτικό αποτέλεσμα, η γραφή ήταν μια γραφή παρωχημένη, στην οποία υπήρχαν περιεχόμενα τα οποία ήταν απλά περιεχόμενα, τα οποία δεν γίνονταν γλώσσα, δεν γίνονταν γραφή. Επιπλέον ήταν «παραγεμισμένα» με ιδεολογία, δηλαδή ο συγγραφέας έγραφε εκείνο που υποτίθεται ότι σκεφτόταν ο εργάτης ή ο αγρότης, αλλά στην πραγματικότητα το σκεφτόταν ο ίδιος, το επινοούσε ο ίδιος, δεν είχε μια άμεση σχέση με την πραγματικότητα. Επινοούσαν αυτές τις μυθολογίες... Ύστερα υπήρχαν αυτά τα βιβλία για τους παρτιζάνους... Τα μοναδικά καλά βιβλία για τους παρτιζάνους, για τον πόλεμο, τα έγραψε

ο Fenoglio,¹ επειδή είχε συμμετάσχει στην Αντίσταση, είχε ζήσει τον πόλεμο. Γι' αυτόν το λόγο αυτά τα έργα μάς φαίνονταν, στην καλύτερη περίπτωση, προπαγάνδα του ΙΚΚ και γι' αυτό το λόγο στο επίπεδο της γραφής που ήταν αυτό το οποίο ενδιέφερε εμάς, δε μας έλεγαν τίποτα.

ΤΠΤΓ: Με ποιες προοπτικές και ποιους στόχους δημιουργήθηκε η Gruppo 63;

N: Κοίτα... βάσει όσων σου είπα προηγουμένως, εμείς νιώθαμε ότι θα μπορούσε να είναι χρήσιμο αυτή η δουλειά που ο κάθε συγγραφέας της γενιάς μου έκανε από μόνος του, δηλαδή να γράφει κατά τρόπο που να αντιστοιχεί στην εποχή του, στις ιδέες αυτής της περιόδου μετασχηματισμού, να γίνει συλλογικά. Τι σημαίνει αυτό; Για κάθε συγγραφέα εν γένει είναι χρήσιμο να δίνει ό,τι γράφει σε φίλους για να το διαβάζουν. Εκείνη τη στιγμή που υπήρχε αυτή η μεγάλη επιτάχυνση, το γεγονός ότι υπέβαλε τη δουλειά του σε μια συλλογική κρίση, ακολουθώντας το παράδειγμα της Gruppe 47² στη Γερμανία, όλα αυτά υπήρξαν σαν ένα μεγάλο εργαστήριο πειραματισμών που είναι βέβαιο ότι βοήθησε, δε θα πω να δημιουργηθεί μια νέα λογοτεχνία, αλλά ένας νέος τρόπος γραφής, ένας νέος τρόπος να γράφεται ποίηση, πρόζα, ο οποίος, επαναλαμβάνω, να αντιστοιχεί με την εποχή του. Κι από αυτή την προσπάθεια αναδύθηκαν συγγραφείς που δεν ακολουθούν μια ενιαία γραμμή –υπάρχουν τεράστιες διαφορές μεταξύ του Manganelli³ και του Arbasino⁴ ή μεταξύ του Sanguineti⁵ και του Malerba⁶– κι αυτό κατά τη γνώμη μου παρουσιάζει ενδιαφέρον, επειδή δεν ήταν μια σχολή, αλλά η έκφραση μιας γενιάς που θέλησε να αναμετρηθεί με την εποχή της και τη γλώσσα της εποχής της.

ΤΠΤΓ: Μέσα στην Gruppo 63 υπήρχε ένα κοινός πολιτικός παρανομαστής, μια κοινή οπτική;

N: Όχι, σε καμία περίπτωση. Πρέπει να πω ότι η πλειοψηφία τους ήταν αριστεροί, όπως είναι συνήθως όλοι οι συγγραφείς, μάλλον θα έλεγα ότι ήταν όλοι. Όμως, όχι με τον ίδιο τρόπο· η ομάδα δεν είχε σχέση με την πολιτική, τουλάχιστον όχι άμεσα. Αντίθετα υπήρχε μεγάλη εχθρότητα, ακόμα και σύγκρουση θα μπορούσαμε να πούμε με την πολιτιστική πολιτική του κομμουνιστικού κόμματος εκείνη την εποχή. Αν

¹ **Beppe Fenoglio** (1922-1969): Συγγραφέας. Στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας (8 Σεπτεμβρίου 1943) και τη συμπαράταξή της με τους Συμμάχους, εντάχθηκε στις φιλομοναρχικές αντιφασιστικές ανταρτικές ομάδες. Τα γεγονότα του πολέμου και οι προσωπικές εμπειρίες που αποκόμισε από τη συμμετοχή του σε αυτόν βρίσκονται στο επίκεντρο της συγγραφικής του δραστηριότητας. Σημαντικότερα έργα του θεωρούνται τα μυθιστόρημα *// partigiano Johnny* (Ο παρτιζάνος Τζόνι) και *Una questione privata* (Μια ιδιωτική υπόθεση). Το έργο του διαφοροποιείται από την υπόλοιπη «λογοτεχνία της αντίστασης» λόγω του ρεαλισμού και του απομυθοποιητικού τόνου του. Η πραγματικότητα του πολέμου μεταφέρεται χωρίς να επιχειρείται ο εξωραϊσμός της, ενώ τα βαθύτερα κίνητρα των ηρώων και των χαρακτήρων του υπερβαίνουν τα πολιτικο-ιδεολογικά διακυβεύματα του πολέμου, παραμένοντας «εγωιστικά» και προσωπικά.

² **Gruppo 47:** Λογοτεχνικό κίνημα που ιδρύθηκε στη Γερμανία το 1947 με σκοπό να ανανεώσει τη γερμανική λογοτεχνία και να τη ξανασυνδέσει με την παράδοσή της μετά την τραυματική εμπειρία του ναζισμού και του πολέμου. Το μέσο για την επίτευξη του σκοπού τους ήταν η συλλογική εργασία μέσα από τη διοργάνωση ετήσιων συναντήσεων-σεμιναρίων, στη διάρκεια των οποίων οι συγγραφείς υπέβαλαν τα έργα τους στην κριτική των άλλων μελών της ομάδας και τα συζητούσαν μαζί τους. Μέλη της Gruppe 47 ήταν οι συγγραφείς Χάινριχ Μπιελ, Χανς Μάγκνους Εντσεζμπέργκερ, Πίτερ Βάις και Γκύντερ Γκρας. Διαλύθηκε επίσημα το 1977.

³ **Giorgio Manganelli** (1922-1990): Συγγραφέας και δοκιμιογράφος· τη δεκαετία του '60 συμμετείχε στην Gruppo 63. Κύριο χαρακτηριστικό της γραφής του είναι ο γλωσσικός και στιλιστικός της πλούτος. Σημαντικότερο έργο του την περίοδο που ήταν μέλος της Gruppo 63 ήταν το μυθιστόρημα *Hilarotragoedia* (1964).

⁴ **Alberto Arbasino** (1930): Συγγραφέας, δοκιμιογράφος, δημοσιογράφος και μουσικός κριτικός. Κύριες θεματικές του έργου του η κλεισούρα της ιταλικής επαρχίας και το ταξίδι ως περιπλάνηση και αφορμή για κοινωνική κριτική. Τα γραπτά του διαπινέονται από μια έντονη πολεμική και σατυρική διάθεση, υιοθετώντας ένα στιλ ανάμεσα στην αφήγηση και το δοκίμιο. Σημαντικότερο έργο του είναι το μυθιστόρημα *Fratelli d'Italia* που αφηγείται το ταξίδι μιας ομάδας νεαρών διανοούμενων που διασχίζουν την Ιταλία, προσφέροντας μια εικόνα της ιταλικής κοινωνίας. Το έργο του αυτό εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1963 και επανεκδόθηκε με τελείως νέα μορφή το 1993.

⁵ **Edoardo Sanguineti** (1930): Συγγραφέας και ιστορικός της λογοτεχνίας. Υπήρξε ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της Gruppo 63· συμμετείχε επίσης στα περιοδικά *Il Verri* και *Quindici*. Τα μυθιστορήματά του χαρακτηρίζονται από την αποσύνθεση των παραδοσιακών λογοτεχνικών μορφών και τη χρήση «μη λόγιας» γλώσσας. Σημαντικότερα έργα του είναι τα *Laborintus* (ποιητική συλλογή), *Capriccio italiano*, *Il giuoco del Satyricon* (μυθιστορήματα). Σημαντικό είναι και το έργο του ως κριτικό και ιστορικό της λογοτεχνίας.

⁶ **Luigi Malerba** (1927): Ψευδώνυμο του Luigi Bonari. Συγγραφέας μυθιστορημάτων και δοκιμιογράφος. Κι αυτός υπήρξε μέλος της Gruppo 63. Στα μυθιστορήματά του, που έχουν πειραματικό χαρακτήρα, κυριαρχούν οι γκροτέσκες καταστάσεις. Ο Malerba έγραψε επίσης θεατρικά έργα, σενάρια για τον κινηματογράφο και την τηλεόραση, καθώς και δοκίμια.

και ήταν μια πολιτική πολύ ευρύτερη από το ζυτανοφισμό,⁷ λόγου χάρη. Όμως, κυριαρχούσε πάντα αυτή η ιδέα του περιεχομένου. Το έργο τέχνης **έπρεπε** να έχει ένα κοινωνικό περιεχόμενο, ενώ για εμάς το περιεχόμενο έπρεπε να εκφραστεί μέσω της γλώσσας. Το περιεχόμενο για το συγγραφέα είναι η γλώσσα και πάνω σε αυτό διαμορφώνεται φυσικά και το πολιτικό περιεχόμενο, αλλά [αυτό το τελευταίο] δεν είναι κάτι που προηγείται και πάνω στο οποίο ο συγγραφέας πρέπει στη συνέχεια να προσθέσει λέξεις. Αυτοί, λοιπόν, οι συγγραφείς έδιναν έμφαση αποκλειστικά στο περιεχόμενο, κάτι που ήταν πολύ ύπουλο, επειδή πρέπει να ομολογήσω ότι ήταν εξαιρετικά ικανοί. Χάρη στην πολιτική του Τολιάτι κάποια στιγμή όλοι οι διανοούμενοι του φασισμού πέρασαν απλά στο IKK και αποκαταστάθηκαν χωρίς κανένα πρόβλημα.⁸ Όσον αφορά την πολιτική πιο άμεσα, τη δεκαετία του '60 καθένας μας είχε τις ίδεες του, τις πεποιθήσεις του· ο καθένας ανήκε κάπου. Όμως, νομίζω ότι κανένας δεν ασχολιόταν με την πολιτική άμεσα. Τα πάντα άλλαξαν όταν ήρθε το '68.

ΤΠΤΓ: Η εμπειρία της Gruppo 63 κλείνει με το περιοδικό *Quindici...*

N: Είχε ήδη κλείσει από πριν. Αυτές οι συναντήσεις είχαν ήδη τελειώσει από πριν. Εν πάσει περιπτώσει δεν ήταν το ίδιο πράγμα. Ένα σημαντικό μέρος των ανθρώπων, ένα κομμάτι όσων είχαν συμμετάσχει στις συναντήσεις της Gruppo 63, εν συνεχεία έφτιαξε αυτό το περιοδικό, αλλά υπήρχαν και άλλοι που δεν είχαν συμμετάσχει σε αυτές τις συναντήσεις. Όπως και να 'χει, και αυτό το περιοδικό υπήρξε μια έκφραση αυτής της γενιάς... Ήταν ένα περιοδικό για τον πολιτισμό, κυρίως για τη λογοτεχνία: τουλάχιστον αρχικά.

ΤΠΤΓ: Πάντως ήταν ένα κάπως περίεργο λογοτεχνικό περιοδικό που δημοσίευε προκηρύξεις φοιτητών ή εργατών...

N: Ναι, αλλά αυτό θα γίνει αργότερα. Αρχικά, το περιοδικό ξεκινάει το '67, γεννιέται σαν ένα λογοτεχνικό περιοδικό, αλλά ένα λογοτεχνικό περιοδικό που δεν ασχολείται μόνο με βιβλία, μόνο με λογοτεχνικά βιβλία. Είναι ένα περιοδικό που γεννιέται με την ιδέα ότι ο συγγραφέας πρέπει να διηγείται και ό,τι συμβαίνει, να διηγείται την εποχή του. Πράγματι, υπάρχουν άρθρα όπως του Pagliarani,⁹ ο οποίος πηγαίνει στην Κούβα και διηγείται όσα είδε στην Κούβα, υπάρχει ένα άρθρο του Facchinelli που διηγείται τον αραβο-ισραηλινό πόλεμο, από την οπτική γωνία του συγγραφέα που μιλάει για την εποχή του και όχι μόνο για στενά πολιτιστικά ή λογοτεχνικά ζητήματα. Έτσι φτάνουμε στα τέλη του '67, επειδή το «'68» στην Ιταλία ξεκινάει στο Τορίνο με την κατάληψη του Palazzo Campana.¹⁰ Αυτό το γεγονός μας φάνηκε σημαντικό, ενδιαφέρον και τότε ορισμένοι από το περιοδικό πήγαν στο Τορίνο, παρακολούθησαν τις συνελεύσεις και, νομίζω στο τεύχος 7 του περιοδικού, δημοσιεύσαμε τα κείμενα που είχαν ετοιμάσει στο Palazzo Campana, τη διακήρυξη της κατάληψης. Ήταν το μοναδικό περιοδικό που το έκανε. Ο ιταλικός τύπος δεν είχε καταλάβει τι συνέβαινε... Ήταν σαστισμένος, όχι ακόμα τρομαγμένος, αλλά αμήχανος μπροστά σε αυτό το φαινόμενο, τι σήμαινε, τι ήθελαν αυτοί οι φοιτητές που αμφισβήτησαν; Ήταν το φοιτητικό κίνημα, αμφισβήτησαν τη διδασκαλία: δε θέλουμε να μας διδάσκουν κατ' αυτόν τον τρόπο επειδή δε συμβαδίζει με την εποχή μας· μας διδάσκουν πράγματα που δε μας χρησιμεύουν στη ζωή, για

⁷ **Zntanofismós:** Ο Αντρέι Ζντάνοφ από τη θέση του Γραμματέα της Κεντρική Επιτροπής του ΚΚΣΕ προώθησε τον πλήρη έλεγχο της λογοτεχνίας και της πολιτιστικής ζωής γενικότερα από το Κόμμα. Οι λογοτέχνες έπρεπε να μεταβληθούν σε προπαγανδιστές του «σοσιαλιστικού» τρόπου ζωής και να γράφουν τα έργα τους σε απλές, κατανοητές μορφές, αποφεύγοντας τους πειραματισμούς: οι συγγραφείς καλούνταν να γράφουν για το μέλλον που θα έφερνε ο σοσιαλισμός χρησιμοποιώντας τις λογοτεχνικές δομές του 19ου αιώνα.

⁸ Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, το Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα «απορρόφησε» όχι μόνο ένα σημαντικό αριθμό στελεχών του κρατικού μηχανισμού αλλά και διανοούμενων που προγενέστερα είχαν συνεργαστεί με το φασιστικό καθεστώς. Αυτή η «ανακύκλωση» στελεχών του φασιστικού καθεστώτος θεωρήθηκε «απαραίτητη» στα πλαίσια της προσπάθειας του IKK να δημιουργήσει μια νέα «διευθυντική τάξη», ικανή να κυβερνήσει την Ιταλία σε περίπτωση εκλογικής νίκης του IKK.

⁹ **Elio Pagliarani** (1927): Ποιητής. Συμμετείχε στην ποιητική συλλογή *Novissimi* και υπήρξε μέλος της Gruppo 63. Ένα από τα σημαντικότερα έργα του την περίοδο που ήταν κοντά στην Gruppo 63 ήταν το ποίημα *La ragazza Carla*.

¹⁰ **Palazzo Campana:** Έδρα των ανθρωπιστικών σπουδών του πανεπιστημίου του Τορίνο. Αποτέλεσε το κέντρο των φοιτητικών διαμαρτυριών στο Τορίνο το «'68». Το Πανεπιστήμιο του Τορίνο ήταν το πρώτο ιταλικό πανεπιστήμιο που κατέλαβαν οι φοιτητές στα τέλη του 1967, για να εκκενωθεί λίγο αργότερα από την αστυνομία, ύστερα από παρέμβαση του πρύτανη.

αυτόν το λόγο πρέπει να αλλάξει ο τρόπος διδασκαλίας. Έκαναν λοιπόν όλες αυτές τις συνελεύσεις... Ύστερα ακολούθησε το Τρέντο¹¹ και ταυτόχρονα ξεκίνησαν οι κινητοποιήσεις στη Γερμανία, στο Βερολίνο. Εν συνεχεία, αυτό το κίνημα εξαπλώνεται ταχύτατα και τους επόμενους μήνες, τους πρώτους μήνες του '68, καταλαμβάνονται, το ένα μετά το άλλο, όλα τα πανεπιστήμια της Ιταλίας. Και όλα βγάζουν διακηρύξεις. Ακολούθησαν οι πρώτες συγκρούσεις: οι συγκρούσεις στη Valle Giulia στη Ρώμη, όπου οι καταληψίες της αρχιτεκτονικής συγκρούστηκαν με την αστυνομία, ένα άλλο πρωτόγνωρο φαινόμενο. Και σε αυτήν την περίπτωση, ο επίσημος τύπος δεν μπορούσε να κατανοήσει για ποιο λόγο γίνονταν όλα αυτά. Εμείς αρχίσαμε να παρακολουθούμε αυτά τα γεγονότα, όμως, αντί να γράφουμε εμείς γι' αυτά, δημοσιεύαμε απευθείας τα πράγματα που μας έρχονταν από το πανεπιστήμιο. Ύστερα ήρθαν σε επιφή μαζί μας και κάποιοι φοιτητές που αργότερα θα γίνουν οι ηγέτες, όπως ο Σκαλτσόνε¹² και ο Πιπέρον, ¹³ οι οποίοι τότε ήταν παιδιά –ο Σκαλτσόνε ήταν 18-19 ετών– και αρχίσαμε να δημοσιεύουμε τα κείμενά τους. Περνάει αυτή η φάση και αμέσως μετά, βρισκόμαστε στο '69, γεννιούνται αυτές οι νέες μικρές ομάδες και τότε δεχτήκαμε και κάποια κείμενα αυτών των ομάδων που είναι περισσότερο πολιτικά. Αυτό το περιοδικό ήταν το μοναδικό περιοδικό στην Ιταλία που δημοσίευε αυτά τα πράγματα, αργότερα το έκαναν λίγο και τα Quaderni Piacentini,¹⁴ αλλά αργότερα, και συν τοις άλλοις είχε μια τεράστια κυκλοφορία, πουλούσε 20.000 αντίτυπα, κάτι το απίστευτο. Μόνο που εκείνη τη στιγμή εμφανίστηκε μια ρήξη στο εσωτερικό του περιοδικού. Από τη μία ήταν ορισμένοι που έδειχναν μεγάλο ενδιαφέρον για όλα όσα συνέβαιναν, κάποιοι έδειχναν μικρότερο ενδιαφέρον και κάποιους άλλους δεν τους ενδιέφεραν καθόλου. Ήταν πολύ λόγιοι, δεν ήταν ενάντιοι στο ότι γίνονταν αυτά τα πράγματα, αλλά δεν συμμετείχαν άμεσα. Μιλάω για τον Manganelli, τον Giuliani,¹⁵ τον Arbasino. Λοιπόν, υπήρξε αυτή η διάσταση απόψεων και για αυτό το λόγο κανείς δεν μπορούσε να κατανοήσει τι ήταν αυτό το περιοδικό. Η αρχική ιδέα ήταν ότι το περιοδικό θα έβγαινε από όλη την ομάδα. Όταν διαπιστώσαμε ότι δεν υπήρχε πια μια κοινή άποψη για το πώς θα είναι

¹¹ Στο Πανεπιστήμιο του Τρέντο το κέντρο της φοιτητικής διαμαρτυρίας ήταν η νεοϊδρυθείσα τότε σχολή της Κοινωνιολογίας. Οι φοιτητές και το πιο ευαισθητοποιημένο πολιτικά κομμάτι της πόλης ήρθαν σε σύγκρουση με τη, στη συντριπτική της πλειοψηφία, συντηρητική και προσκολλημένη στην εξουσία της Χριστιανοδημοκρατίας τοπική κοινωνία.

¹² Ορέστε Σκαλτσόνε: Μια από τις ηγετικές φιγούρες του φοιτητικού κινήματος του ιταλικού '68. Το 1969 θα συμμετάσχει στην ίδρυση της οργάνωσης Potere Operaio (βλ. σημ. 17). Το 1979 θα διωχθεί στα πλαίσια της έρευνας της «7ης Απριλίου». Θα φυλακιστεί, αλλά σύντομα θ' αποφυλακιστεί για λόγους υγείας. Το 1982, μετά την καταδίκη του σε εννέα χρόνια φυλάκισης για συμμετοχή σε «ένοπλη συμμορία» και για «ανατρεπτική δράση», θα καταφύγει στο Παρίσι απ' όπου θα ξεκινήσει μια εκστρατεία για τη χορήγηση αμνηστίας σε όλους τους πολιτικούς κρατούμενους της δεκαετίας του '70. Από τον Ιανουάριο του 2007 είναι ελεύθερος να επιστρέψει στην Ιταλία.

¹³ Φράνκο Πιπέρο: Πρώην μέλος του ΙΚΚ. Θα αποχωρήσει απ' αυτό μετά τις φοιτητικές κινητοποιήσεις του '68, θ' αναδειχθεί σε μια από τις ηγετικές μορφές του κινήματος και θα συμμετάσχει στην ίδρυση της οργάνωσης Potere Operaio. Στα πλαίσια της έρευνας της «7ης Απριλίου», θα καταδικαστεί με την κατηγορία του υποστρικτή του «ένοπλου κόμματος». Ως φυγόδικος θα ζήσει στη Γαλλία και τον Καναδά. Σήμερα διδάσκει στο Πανεπιστήμιο της Καλαβρίας.

¹⁴ Quaderni Piacentini (Τετράδια της Πιατσέντσα): Περιοδικό με πολιτικά και πολιτιστικά θέματα. Το πρώτο τεύχος του περιοδικού κυκλοφόρησε το 1962 και αρχικά είχε κυρίως τοπικό χαρακτήρα. Σταδιακά, η γκάμα των θεμάτων που φιλοξενούσε το περιοδικό διευρύνθηκε δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή σε διεθνή ζητήματα και κυρίως στα τεκταινόμενα στην Κίνα. Το 1968 αποτέλεσε ένα από τα σημεία αναφοράς του κινήματος της εποχής. Η κυκλοφορία του τερματίστηκε οριστικά το 1985.

¹⁵ Alfredo Giuliani (1924): Κριτικός της λογοτεχνίας και συγγραφέας. Συμμετείχε στη συντακτική ομάδα του λογοτεχνικού περιοδικού Il Verri και επιμελήθηκε την ποιητική συλλογή I Novissimi. Poesie per gli anni '60, στην οποία συμμετείχαν ο ίδιος και οι Nanni Micallefstrini, Elio Pagliarani, Antonio Porta και Edoardo Sanguineti. Διηγήθηκε το περιοδικό Quindici: αποχώρησε από τη διεύθυνση του περιοδικού, διαφωνώντας με τη στροφή προς μη λογοτεχνικά θέματα.

αυτό το περιοδικό, αποφασίστηκε να διακόψουμε την έκδοσή του ύστερα από δύο χρόνια ζωής.

ΤΠΤΓ: Έτσι κλείνει και η εμπειρία της ομάδας.

N: Όχι, η ομάδα είχε ήδη πάψει να υφίσταται. Η ομάδα δεν είχε ποτέ ένα καταστατικό, μια διακήρυξη και ακόμα και σε αυτές τις συναντήσεις από κάποια στιγμή και ύστερα ερχόταν όποιος ήθελε, ήταν ανοιχτές. Όποιος ενδιαφερόταν να συμμετάσχει σε αυτούς τους πειραματισμούς στη γραφή, ερχόταν εκεί

και έκανε τα δικά του πράγματα. Δεν υπήρχε καν λίστα των συμμετεχόντων, αργότερα έμειναν εκείνα τα δέκα ή είκοσι ονόματα, ας πούμε, των πιο σημαντικών, που έγραψαν τα περισσότερα πράγματα. Υπήρχαν και άλλοι που συμμετείχαν και ύστερα εξαφανίστηκαν, που δεν τους ξανάδε κανείς για αυτόν το λόγο ήταν κάτι πολύ ρευστό, μαγματικό.

ΤΠΤΓ: Μετά την εμπειρία του Quindici συμμετέχεις στην οργάνωση Εργατική Εξουσία (Potere Operaio), εάν δεν κάνω ένα άλμα στο χρόνο...

N: Ναι, ναι, είναι δύο πράγματα που συνέβησαν σχεδόν ταυτόχρονα, επειδή το Quindici διαρκεί μέχρι το '69 και η Potere Operaio¹⁶ ξεκινάει τότε. Μεταξύ άλλων υπάρχει και μια περίεργη σύμπτωση όσον αφορά τον τόπο επειδή τότε είχα ένα μεγάλο σπίτι στη Ρώμη, όπου βρισκόταν και η σύνταξη του Quindici και στο ίδιο μέρος κατά κάποιο τρόπο ιδρύθηκε η Potere Operaio σε μια συνάντηση που συμμετείχαν και ο Σκαλτσόνε, ο Πιπέρο, ο Daghini,¹⁷ ο Magnaghi.¹⁸

ΤΠΤΓ: Πώς βρεθήκατε όλοι μαζί;

N: Η αρχή ήταν η ΦΙΑΤ. Την άνοιξη, τον Μάιο και τον Ιούνιο εκείνης της χρονιάς, πραγματοποιούνται οι μεγάλες απεργίες στη ΦΙΑΤ, εκείνες που

30 MAGGIO 69

COMITATI DI BASE OPERAI-STUDENTI

30 Μαΐου 69

FIAT

40.000 εργάτες στον αγώνα
Δεν είναι παρά η αρχή
Επιτροπές Βάσης Εργατών-Φοιτητών

16 Potere Operaio (Εργατική Εξουσία): Η Potere Operaio ήταν η δεύτερη σημαντικότερη οργάνωση της νέας ιταλικής αριστεράς. Η ίδρυσή της προήλθε από την προσπάθεια του περιοδικού *La Classe* να ξεκινήσει μια διαδικασία οργάνωσης και ενοποίησης των Επιτροπών εργατών-φοιτητών και των Επιτροπών βάσης που είχαν δημιουργηθεί στη διάρκεια των εργατικών κινητοποιήσεων της διετίας '68-'69. Η αποτυχία αυτής της οργανωτικής απόπειρας είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία δύο οργανώσεων: της *Lotta Continua* και της *Potere Operaio*. Η εμπειρία της *Potere Operaio* θα διαρκέσει από το '69 μέχρι το '73, όταν στο συνέδριο της *Rosalinda* θα επέλθει ρήξη ανάμεσα σε όσους υποστήριζαν ότι οι ομάδες της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς είχαν ξεπεραστεί και όσους πρέσβευαν ότι ήταν αναγκαία η ενίσχυση της πολιτικο-στρατιωτικής οργανωτικής δομής της οργάνωσης. Βλ. επίσης το βιβλίο του Steve Wright, *Storming Heaven*. (Υπό έκδοση από το Κόκκινο Νίμα).

17 Gairo Daghini: Συμμετείχε στη συντακτική ομάδα των *Quaderni Rossi* του Τορίνο. Μετά τη διάσπαση της συντακτικής ομάδας του περιοδικού, προσχώρησε στην ομάδα που ίδρυσε το περιοδικό *Classe Operaia* (βλ. σημ. 20). Μαζί με τους Πρίμο Μορόνι, Σέρτζιο Μπιάνκι και το Νάνι Μπαλεστρίνι συμμετείχε στη συζήτηση που αποτέλεσε την «πρώτη ύλη» για τη συγγραφή του *Eckdöter*, ενώ συνεργάστηκε και στη συγγραφή της *Χρυσής Ορδής*.

18 Alberto Magnaghi: Συμμετείχε στη συντακτική ομάδα των περιοδικών *Quaderni Rossi* και *Classe Operaia*. Δραστηριοποιήθηκε στο κίνημα μέσα στα πανεπιστήμια και τη διετία '66-'68 θα οργανώσει στην αρχιτεκτονική σχολή του Τορίνου την ομάδα «*Città fabbrica*», η οποία επικεντρωνόταν σε ζητήματα που συνδέονταν με τους αγώνες για τα ενοίκια και τις συνθήκες διαβίωσης της εργατικής τάξης στις μητροπόλεις και ερευνούσε τη σχέση ανάμεσα στις μεγάλες εργοστασιακές μονάδες και τα αστικά κέντρα. Σήμερα διδάσκει στο τμήμα Αρχιτεκτονικής του Πανεπιστημίου της Φλωρεντίας.

περιγράφονται στο *Ta Thélooume óla*. Τότε φτάνουν στο Τορίνο óλοι αυτοί οι εργατιστές σύντροφοι για να παρέμβουν. Από τη μια υπήρχε εκείνο το όνομα –«εργατική εξουσία»– και υπήρχε και ο τίτλος των προκηρυξεων που ήταν «διαρκής πάλη» (*lotta continua*). Εκείνη την εποχή δεν αποτελούσαν μια οργάνωση, ήταν μαρξιστές-λενινιστές κάπως εξυπνότεροι από τους άλλους. Το φθινόπωρο έγινε η διάσπαση και το μοίρασμα των ονομάτων. Παρότι υπήρχε η Potere Operaio της Πίζας, της οποίας ηγείτο ο Σόφρι,¹⁹ αυτός δημιούργησε τη Lotta Continua και το όνομα «Potere Operaio» το πήραμε εμείς. Έτσι δημιουργήθηκαν αυτές οι δύο ομάδες. Αρχικά ήταν μαζί στη ΦΙΑΤ και στη συνέχεια διασπάστηκαν, με μια ρήξη που óλοι λένε ότι ήταν σφάλμα, ότι θα ήταν προτιμότερο οι δύο ομάδες να είχαν παραμείνει ενωμένες επειδή η Lotta Continua ήταν το πιο λαϊκιστικό κομμάτι –αργότερα διευρύνθηκε, συμμετείχαν σε αυτήν και κάποιοι καθολικοί– ενώ η Potere Operaio υπήρξε πάντα πιο ελιτίστικη, πιο θεωρητική. Όπως και να χει, τότε επήλθε αυτή η διάσπαση και αργότερα, το φθινόπωρο, συγκροτήθηκαν αυτές οι δύο ομάδες. Ο Magnaghi υπήρξε ο πρώτος γραμματέας [της Potere Operaio]· ο Magnaghi, ένας αρχιτέκτονας.

ΤΠΤΓ: Δύο χρόνια αργότερα, δημοσιεύεται το *Ta Thélooume óla* που είναι το δεύτερο μυθιστόρημά σου...

N: Το δεύτερο... Όμως, το πρώτο, ο *Tristano*, δεν μπορεί να πει κανείς ότι είναι μυθιστόρημα, είναι περισσότερο ένα κείμενο.

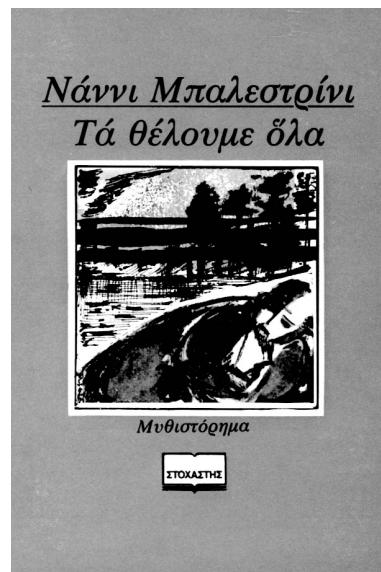
ΤΠΤΓ: Εν πάσῃ περιπτώσει, οι τεχνικές που χρησιμοποιείς στο *Ta Thélooume óla* είναι λίγο-πολύ οι ίδιες με εκείνες που χρησιμοποίησες και στα ποιήματά σου: το cut-up, το κολάζ...

N: Νομίζω ότι στη βάση υπάρχει αυτή η ιδέα, η οποία δεν ήταν μόνο δικιά μου, ήταν κάπως óλου αυτού του πειραματισμού, να θεωρείς τη λέξη, τη γλώσσα ως ένα αντικείμενο, να τη βλέπεις κάπως ως κάτι το υλικό, με φυσική υπόσταση. Γι' αυτόν το λόγο σε αυτό το βιβλίο, το *Ta Thélooume óla*, δε με ενδιέφερε τόσο να αφηγηθώ ιστορίες ή ιδέες, αλλά να το κάνω παρουσιάζοντας μια γλώσσα. Νομίζω ότι αυτό που με ενδιέφερε στο *Ta Thélooume óla* ήταν να πάρω αυτό που ήταν η γλώσσα του εργάτη μάζα μέσω ενός από αυτούς, του Αλφόνσο. Ενώ το δεύτερο μέρος του βιβλίου είναι η γλώσσα των συνελεύσεων, των προκηρύξεων. Όπως Οι αόρατοι είναι η γλώσσα του αγωνιστή της «Αυτονομίας», όπως το *I Furiosi* είναι η γλώσσα του οπαδού του ποδοσφαίρου. Όμως μέσω της γλώσσας, μέσω μιας φωνής που μιλάει, μέσω της φωνής της, παρουσιάζεται μια κοινότητα. Δεν πρόκειται για ένα άτομο, είναι κάτι συλλογικό. Για αυτόν το λόγο και εδώ πρέπει να πάρεις τη λέξη, τη γλώσσα, σα να πρόκειται για ένα αντικείμενο και να την αποδώσεις στο γραπτό λόγο.

A Torino grande successo della manifestazione

L'infame sentenza di un regime infame spinge ad una risposta sempre più ampia

¹⁹ **Αντριάνο Σόφρι:** Ηγετική φυσιογνωμία της Potere Operaio στην Πίζα. Το 1969 θα ιδρύσει την οργάνωση Lotta Continua και θα παραμείνει ηγέτης της μέχρι το 1976 που διαλύθηκε. Μετά το τέλος της εμπειρίας της Lotta Continua, θα αποσύρθει από την ενεργό πολιτική δράση και θα αφοσιωθεί στη συγγραφική και ακαδημαϊκή δραστηριότητα. Το 1997 ο Leonardo Marino, ένα πρώτη μέλος της Lotta Continua, θα τον κατηγορήσει ως ηθικό αυτουργό της δολοφονίας του αστυνομικού επιθεωρητή Luigi Calabresi, ο οποίος πυροβολήθηκε έξω από το σπίτι του τον Μάιο του 1972. Παρά τις αντιφάσεις στις οποίες υπέπεισε ο Marino, ο Σόφρι μαζί τους Ovidio Bompresso και Giorgio Pietrostefani, στελέχη της Lotta Continua και φερόμενοι ως φυσικοί αυτουργοί της δολοφονίας, θα καταδικαστούν σε ισόβια κάθειρξη. Ο Σόφρι δε θα πάψει ποτέ να υποστηρίζει την αθωότητά του, αρνούμενος να καταθέσει αίτηση χάριτος. Το 2005 θα ανασταλεί η εκτέλεση της ποινής του για λόγους υγείας.

Θα ήθελα να αποσαφηνίσω ένα πράγμα. Τη δεκαετία του '60 έγραψα κατά βάση ποίηση και τόσο σε αυτή που έγραφα εγώ όσο και σε αυτή που έγραφαν άλλοι ποιητές που βρίσκονταν κοντά σε μένα, όπως η ομάδα των Novissimi, ένα από τα κεντρικά θέματα ήταν αυτό που ονομαζόταν «μείωση του εγώ», δηλαδή η εξάλειψη αυτής της λυρικής φωνής, του ποιητή που μιλάει στο πρώτο πρόσωπο, έστω και αν είναι ένα ψευτικό «εγώ». Η κακή ποίηση είναι εκείνη που εκφράζει τα συναισθήματα του ποιητή: «είμαι θλιψμένος επειδή βρέχει»· βέβαια και ο Πετράρχης λέει «εγώ», αλλά είναι ένα λυρικό «εγώ», γενικό κοντολογίς. Όμως σε αυτή τη «μείωση του εγώ» υπάρχει και μια έξοδος από την υποκειμενικότητα. Εάν αφαιρέσεις την υποκειμενικότητα, μεταφέρεις τη γλώσσα ως απλό κείμενο. Έτσι σ' ένα βιβλίο όπως το *Ta θέλουμε όλα* εγώ δεν υπάρχω, εγώ δεν έχω τίποτα να πω, δεν είμαι εκείνος που έκανε αυτά τα πράγματα, δε βάζω εγώ τις ιδέες μου, τα μηνύματά μου. Εγώ παίρνω αυτή τη γλώσσα και τη βάζω... όπως ο ζωγράφος βάζει τα χρώματα στο κανναβάτσο, δηλαδή δεν παρεμβαίνω καθόλου με την υποκειμενικότητά μου. Αυτό είναι το μέρος της συνέχειας που υπάρχει στο έργο μου –το στοιχείο της γραφής της γλώσσας– και κατά τη γνώμη μου είναι κάτι που στο τέλος καταλήγει να αποκτά έναν πολιτικό χαρακτήρα. Ο Ντελέζ λέει ότι ο συγγραφέας δεν πρέπει να γράφει σχετικά με κάτι ή κάποιον, αλλά πρέπει να γράφει για κάτι ή για κάποιον... Οι ιδέες είναι κάποιου άλλου. Οι ιδέες που υπάρχουν στα βιβλία μου είναι κάποιου άλλου. Εγώ δεν έχω επινοήσει τίποτα, δεν είμαι φιλόσοφος, δεν είμαι θεωρητικός· παίζω με τις λέξεις.

ΤΠΤΓ: Λες ότι αυτές οι ιδέες δεν είναι δικές σου, ότι παρουσιάζεις τις ιδέες κάποιου άλλου, μιας κοινότητας. Εσύ, όμως, δεν είσαι ξένος σε αυτή την κοινότητα...

N: Είναι ιδέες που μου αρέσουν, που με παθιάζουν. Γράφω για κάτι επειδή με παθιάζει.

ΤΠΤΓ: Στο *Ta θέλουμε όλα* ο Αλφόνσο, τις πρώτες μέρες που έχει πιάσει δουλειά στη ΦΙΑΤ, βλέπει τους φοιτητές που στήνονταν μπροστά στα κάγκελα του εργοστασίου και μοίραζαν προκηρύξεις και αναρωτιέται γιατί «αυτοί οι τύποι που έχουν τόσο ελεύθερο χρόνο στη διάθεσή τους να πηδήσουν, να τη βρουν όπως θέλουν, έρχονται μπροστά στο εργοστάσιο που είναι το πιο σιχαμερό πράγμα του κόσμου». Και σκέφτεται ότι είναι «τύποι βαρεμένοι μαλάκες ιεραπόστολοι»...

N: Είναι ένας καθαρός υλιστής... (Γέλια).

ΤΠΤΓ: Όντως... Κατά τη γνώμη σου, εκείνη την εποχή, ποιά ήταν η ιδέα που κυριαρχούσε: ότι οι φοιτητές και οι σπουδαστές μιλούσαν εξ ονόματι των «αληθινών προλετάριων» ή ότι και οι φοιτητές αποτελούσαν ένα κομμάτι της εργατικής τάξης;

N: Εκείνη την εποχή δεν είχαμε φτάσει ακόμα στην πλήρη ταύτιση που θα έρθει με το κίνημα του '77, όταν σε κάποια στιγμή επιτυγχάνεται αυτή η ταύτιση. Τότε υπήρχε ακόμα ένας διαχωρισμός, όμως ο Αλφόνσο το είχε διαισθανθεί σωστά, επειδή ακόμα και το να σπουδάζεις αποτελεί μια εργασία, και ο φοιτητής επιτελεί μια εργασία. Γι' αυτόν το λόγο, εκείνη τη στιγμή, το γεγονός ότι αυτοί πήγαιναν να κάνουν αυτή την πολιτική δουλειά μπροστά στα εργοστάσια, μπορεί πράγματι να το έκαναν για ιδεολογικούς λόγους, όμως, γνώριζαν πολύ καλά ότι ήταν και κάτι που το έκαναν ωθούμενοι από τη δική τους συνθήκη που κατά κάποιο τρόπο ήταν κοντινή σε αυτή των εργατών και ταυτίζονταν με αυτούς.

ΤΠΤΓ: Στο *Ta θέλουμε όλα* περιγράφεις τις μεθόδους της δήθεν επιλογής προσλήψεων, την ταπείνωση του μαζικού τσουβαλιάσματος των υποψήφιων εργατών και τη μηχανική δουλειά στην αλυσίδα παραγωγής της ΦΙΑΤ με εξαιρετικές λεπτομέρειες. Έχεις βασιστεί πάνω σε συνεντεύξεις που πήρες από εργάτες;

N: Ναι, αυτά είναι πράγματα που μου αφηγήθηκαν, επειδή εγώ εκείνη την περίοδο του Μαΐου–Ιουνίου του '69, στη διάρκεια της απεργίας στη ΦΙΑΤ, βρισκόμουν στο Τορίνο. Η κύρια πηγή μου ήταν ο Αλφόνσο, ο οποίος είναι ένας καταπληκτικός τύπος. Όπως και ο Σέρτζιο στους Αόρατους αποτελεί την κύρια αφήγηση και έχω και κάποιες δευτερεύουσες πηγές που μου διηγήθηκαν κάποια πράγματα. Ανέκαθεν οι

ΟΙ ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ

Με λίγα λόγια, στη ζωή μου είχα κάνει όλες τις δουλειές. Οικοδόμος, αχθοφόρος, λατζέρης, εργάτης γης, μέχρι και σπουδαστής, κι αυτό άλλωστε δουλειά είναι... Και τώρα βρισκόμουν στη Φίατ, σ' αυτή τη Φίατ που είχε γίνει ολόκληρος μύθος, μια και υποτίθεται ότι κερδίζαμε ένα σωρό λεφτά. Όμως είχα καταλάβει καλά ένα πράγμα. Ότι με τη δουλειά το μόνο που μπορείς να κάνεις είναι ίσα ίσα να ζεις. Άλλα να ζεις άσχημα, σαν εργάτης, σαν εκμεταλλευόμενος... Κατάλαβα ότι δουλειά ίσον εκμετάλλευση και τέρμα.

Τώρα πια είχα ξεμπερδέψει με το μύθο της Φίατ. Είδα δηλαδή πως η δουλειά στη Φίατ ήταν ίδια με τη δουλειά του οικοδόμου, του λατζέρη. Ανακάλυψα ότι δεν υπήρχε καμιά διαφορά ανάμεσα στον οικοδόμο και τον εργάτη μετάλλου, ανάμεσα στον εργάτη μετάλλου και τον αχθοφόρο, ανάμεσα στον αχθοφόρο και το σπουδαστή. Οι κανονισμοί που εφάρμοζαν οι καθηγητές σε εκείνη την επαγγελματική σχολή που πήγαινα ήσαν οι ίδιοι με τους κανονισμούς που χρησιμοποιούσαν οι προϊστάμενοι σ' όλα τα εργοστάσια όπου είχα δουλέψει. Κι έτσι τώρα μου έμπαινε ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα. Σκεφτόμουνα τι θα κάνω τώρα. Τι θα κάνω, τι πρέπει να κάνω...

Έφτασα λοιπόν στο καφενείο και βρήκα εκεί πολλούς συντρόφους που με περιμέναν. Αγκαλιαστήκαμε, ήμασταν όλοι ενθουσιασμένοι μ' αυτά που κάναμε. Ολόκληρη η Μιραφιόρι είχε σταματήσει... Σιγά σιγά έφτασαν κι άλλοι, οι φοιτητές, άλλοι εργάτες που δεν είχα ξαναδεί και που είχαν πάρει μέρος στον αγώνα. Όλος ο κόσμος μιλούσε κι αποφασίσαμε πως η απεργία έπρεπε να συνεχιστεί και την επόμενη μέρα...

Και τελικά εκεί, με μεγάλη ικανοποίηση, ανακάλυψα ότι όλα τα πράγματα που σκεφτόμουνα εδώ και χρόνια, από τότε που δούλευα, όλα αυτά που νόμιζα πως μονάχα εγώ τα σκεφτόμουν, τα σκέφτονταν όλοι. Είμαστε πραγματικά όλοι ίδιοι. Σε τι διαφέρω από τον άλλο εργάτη; Σε τι μπορεί να διαφέρω; Ήταν λιγάκι πιο χοντρός από μένα, πιο ψηλός ή πιο κοντός, φορούσε άλλο χρώμα ρούχα ή δεν ξέρω τι...

Είναι αδύνατο ένας να τα ξέρει όλα όσα έγιναν εκεί μέσα. Για τους επιστάτες, τους εργάτες, τι είπαν, τι έκαναν στη διάρκεια του αγώνα. Καθώς τα διηγιόμασταν ο ένας στον άλλο, ανακαλύπταμε ένα σωρό πράγματα. Δημιουργούσαμε την οργάνωση που, όπως έλεγαν οι σύντροφοι, ήταν το μόνο πράγμα που χρειαζόμαστε για να κερδίσουμε όλους τους αγώνες...

Οι σκέψεις του Αλφόνσο για τη φοιτητική εργασία και την εργασία εν γένει, την κοινότητα αγώνα και την οργάνωση όπως αυτή προκύπτει μέσα από την εργατική αυτοέρευνα προέρχονται από το 7^ο κεφάλαιο του Τα Θέλουμε Όλα.

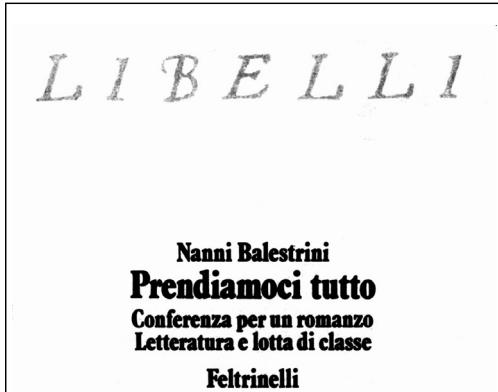
Στην πλάτη μας έχουν κερδίσει δισεκατομμύρια

συγγραφείς δούλευαν μ' αυτόν τον τρόπο. Ο Ζολά, λόγου χάρη έγραψε ένα βιβλίο, το οποίο δεν είναι πολύ γνωστό, για τη Ρώμη στα τέλη του 19ου αιώνα. Πήγε στη Ρώμη, έμεινε εκεί έξι μήνες και έκανε μια έρευνα. Κάθε μέρα πήγαινε για να μιλήσει, να γράψει. Έπαιρνε συνεντεύξεις, κρατούσε σημειώσεις, έκανε τα πάντα. Σήμερα οι συγγραφείς τείνουν να ομφαλοσκοπούν. Τα βιώματά τους, η ζωή τους, έχουν γίνει το αναντικατάστατο θέμα για τη συγγραφή ενός μυθιστορήματος, ενώ υπήρχε κάποτε αυτή η λογοτεχνία, με σημαντικά αποτελέσματα, που ενδιαφερόταν να συλλέγει πληροφορίες, να συγκεντρώνει απόψεις... Ο Ζολά για να γράψει το Ζερμινάλ πέρασε κάμποσο καιρό συλλέγοντας πληροφορίες για την εργασία στα ορυχεία, για την ατμόσφαιρα στα χωριά των ανθρακωρύχων, για τη ζωή τους, τα οποία εν συνεχεία αφηγήθηκε με έναν εκπληκτικό τρόπο. Ο ρόλος του συγγραφέα είναι να συλλέγει όλα αυτά τα πράγματα... Δεν είναι κάτι καινούριο...

ΤΠΤΓ: Στη διάρκεια της δεκαετίας του '60 το περιοδικό Quaderni Rossi²⁰ ανέπτυξε μια μέθοδο καταγραφής της εργατικής εμπειρίας, την εργατική έρευνα. Εσύ έχεις επηρεαστεί από αυτό το είδος δουλειάς;

N: Είναι ένα διαφορετικό είδος δουλειάς, επειδή είναι «κοινωνιολογική», όμως με επηρέαση. Είναι βέβαιο ότι με δίδαξε πολλά πράγματα, κυρίως όσον αφορά τον τρόπο ερμηνείας και χρήσης αυτού του υλικού. Αυτό το είδος δουλειάς ήταν πραγματικά εκπληκτικό.

ΤΠΤΓ: Σε ένα εξαιρετικό κομμάτι του ίδιου βιβλίου, ο Αλφόνσο περιγράφει με ποιο τρόπο ανακάλυψε ότι όλα τα πράγματα που σκεφτόταν για χρόνια τα σκέφτονταν όλοι οι συνάδελφοί του: πως το κοινό μίσος για τη δουλειά και οι κοινές ανάγκες και επιθυμίες τους έκαναν να είναι όλοι ίσοι στον αγώνα. Πιστεύω ότι αυτό το κομμάτι δεν περιγράφει μόνο τον τρόπο με τον οποίο σχηματίζεται μια συλλογική εργατική ταυτότητα. Περιγράφει με μεγάλη ζωντάνια το πως κανείς αναγνωρίζει τον εαυτό του στον άλλο, πως γεννιέται η ανθρώπινη κοινότητα, η συντροφικότητα. Περιγράφει ακόμα το πως δημιουργείται η οργάνωση μέσα από τη συνομιλία, την ανταλλαγή και τη συμπληρωματικότητα των εμπειριών. Έχεις βιώσει και εσύ ο ίδιος μια παρόμοια κατάσταση ή απλώς μεταφέρεις τις εμπειρίες του Αλφόνσο;

Να τα πάρουμε όλα
Διάλεξη για ένα μυθιστόρημα
Λογοτεχνία και ταξική πάλη

N: Πραγματικά είναι η πρώτη φορά που σκέφτομαι αυτό το πράγμα. Ασφαλώς δε βίωσα κάτι τέτοιο στο εργοστάσιο, επειδή ποτέ δεν πέρασα από εκεί. Όμως σε μικρότερη κλίμακα, εκείνο που σου διηγήθηκα για την Gruppo 63, όταν έκανα εκείνη τη δουλειά μαζί με άλλους συγγραφείς –γιατί αυτό είναι ένα επάγγελμα, κατά τη γνώμη μου– ένα πραγματικά πολύ σημαντικό και ωραίο πράγμα ήταν αυτές οι συναντήσεις που κάναμε. Ο συγγραφέας συνήθως είναι ένα κακομοίρης που κάθεται μόνος του στο σπίτι και όλη την ώρα σκέφτεται και γράφει. Αντίθετα, αυτό το γεγονός ότι κάναμε αυτή τη δουλειά συλλογικά

20 **Quaderni Rossi** (Κόκκινα Τετράδια): Το πρώτο τεύχος του περιοδικού Quaderni Rossi εκδόθηκε το 1961. Η συντακτική του ομάδα αποτελείτο, στην πλειοψηφία της, από μέλη της αριστεράς του Ιταλικού Σοσιαλιστικού Κόμματος, τα οποία αντιλαμβανόμενα την αποξένωση των κομμάτων και των συνδικάτων της αριστεράς από την εργατική τάξη, προσπάθησαν να διερευνήσουν την πραγματικότητα της εργατικής τάξης της εποχής τους χρησιμοποιώντας νέα μεθοδολογικά εργαλεία, με σκοπό να ξαναδώσουν στους πολιτικούς και συνδικαλιστικούς εκπροσώπους της εργατικής τάξης ταξική προσπτική. Η συντακτική επιτροπή συναντιόταν στο Τορίνο, την πόλη που ήταν και το κέντρο των ταξικών αγώνων στην Ιταλία τη δεκαετία του '60. Μετά την έκδοση του τρίτου τεύχους του περιοδικού, στο εσωτερικό της συντακτικής επιτροπής θα επέλθει ρήξη ανάμεσα σε εκείνους που επιθυμούσαν να ρίξουν μεγαλύτερο βάρος στην παρέμβαση στους αγώνες και σε εκείνους που ήθελαν να συνεχίσουν να κινούνται σε ένα πιο ακαδημαϊκό επίπεδο. Η πρώτη ομάδα θα αποχωρήσει και θα ιδρύσει το περιοδικό Classe Operaia, ενώ η δεύτερη ομάδα θα εκδώσει μέχρι το 1965 άλλα τρία τεύχη των Κόκκινων Τετραδίων. Για περισσότερες πληροφορίες για τα Quaderni Rossi και το ρεύμα του εργατισμού βλ. το βιβλίο του Steve Wright *Storming Heaven*.

έδωσε, κατά τη γνώμη μου, μεγάλη χαρά και μεγάλο ενθουσιασμό όχι μόνο σε εμένα, αλλά, νομίζω, σε όλους όσοι συμμετείχαν σε αυτή. Πρέπει να πω ότι αυτό το γεγονός αποτελεί λίγο-πολύ τη βάση όλων των βιβλίων μου, επειδή σε όλα υπάρχει αυτή η αίσθηση.... Ακόμα και στο *I furiosi*, σε κάποιο σημείο, λένε «εμείς είμαστε ευτυχισμένοι επειδή κάνουμε κάτι μαζί, είμαστε ευτυχισμένοι επειδή είμαστε μαζί, επειδή κάνουμε πράγματα μαζί». Για αυτό το βιβλίο δέχθηκα πολλές επιθέσεις. Θυμάμαι στο Βένετο, στη διάρκεια κάποιων συναντήσεων, ορισμένοι σύντροφοι μου είπαν «γράφεις βιβλία για τους εργάτες και στη συνέχεια γράφεις για αυτούς τους σιχαμερούς οπαδούς των ομάδων. Θα έπρεπε να ντρέπεσαι! Πόσο χαμηλά έπεσες!» (Γέλια). Όμως, είναι το ίδιο ακριβώς συναίσθημα. Αυτό το πράγμα... Όταν σκέφτεσαι ότι κάνεις πράγματα μαζί με άλλους, υπάρχει αυτή η έξαψη, που όμως είναι θετική.

ΤΠΤΓ: Σήμερα σου λείπει αυτή η αίσθηση του κοινού αγώνα, της συντροφικότητας; Υπάρχει κάτι που να σου προσφέρει αυτή τη δυνατότητα;

N: Η αλήθεια είναι ότι σήμερα σπανίζει. Υπήρξαν κάποιες στιγμές με αυτές τις μεγάλες διαδηλώσεις. Μία ήταν η Γένοβα στη διάρκεια του G8 και όλα όσα έγιναν γύρω από αυτό το γεγονός, το κίνημα ενάντια στην παγκοσμιοποίηση, αλλά φαίνεται πως έχει παγώσει κάπως... Όμως, αργά ή γρήγορα, ο κοινός αγώνας θα επιστρέψει· ο άνθρωπος είναι ένα κοινωνικό ον, έχει ανάγκη αυτό το πράγμα, θα το αναζητήσει, θα ψάξει να το βρει.

ΤΠΤΓ: Μετά το *Ta thélouμε óla ekdídeis to Violenza illustrata* (Εικονογραφημένη βία). Το βιβλίο αναφέρεται σε διάφορα επεισόδια βίας και στον τρόπο με τον οποίο αυτά παρουσιάστηκαν από τις εφημερίδες της εποχής. Πώς σου ήρθε η ιδέα αυτού του βιβλίου;

N: Ανέκαθεν έκανα εκτεταμένη χρήση αυθεντικού γλωσσικού υλικού και κάποια στιγμή αυτό που μου έκανε εντύπωση ήταν ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζονταν από τις εφημερίδες γεγονότα εκείνης της εποχής, ορισμένα εξαιρετικά βίαια περιστατικά που διαδραματίζονταν τη δεκαετία του '70, αγώνες, συγκρούσεις, αλλά όχι μόνο αυτά. Διάβαζες διάφορες εφημερίδες και έβλεπες πως το ίδιο γεγονός παρουσιάζόταν όχι με τελείως διαφορετικό τρόπο, αλλά με διαφορετικές αποχρώσεις· παρατηρούσες αυτές τις διαφορές. Για αυτόν το λόγο, κατά βάθος, στη βάση αυτών των αφηγήσεων βρίσκεται η ιδέα να πάρεις τις διαφορετικές εκδοχές του ίδιου γεγονότος και να τις αντιπαραβάλλεις, να δεις λίγο τις αποχρώσεις που υπάρχουν. Και αυτό σκόπευε να είναι και μια κριτική των μέσων μαζικής ενημέρωσης· της αλήθειας της πληροφορίας.

NANNI BALESTRINI LA VIOLENZA ILLUSTRATA

EINAUDI

ΤΠΤΓ: Και του τρόπου με τον οποίο η πραγματικότητα μετατρέπεται σε θέαμα;

N: Ναι, ασφαλώς. Μετατρέπεται σε ένα θέαμα, μετατρέπεται σε ένα μήνυμα, μετατρέπεται σε μια επικοινωνία και αυτό είναι κάτι απολύτως σχετικό και ασταθές. Ύστερα υπάρχουν διάφορες ιστορίες. Και εκεί ήθελα να χρησιμοποιήσω τη γλώσσα των εφημερίδων σαν ένα αντικείμενο, όπως αργότερα έκανα με τη γλώσσα του ραδιοφώνου.

ΤΠΤΓ: Έχεις πει για το τέλος της περιόδου του '77 ότι η εξουσία στόχευε σε μια στρατιωτική λύση, ενώ πολλοί σύντροφοι είχαν την αυταπάτη ότι θα μπορούσαν ν' αντέξουν το τίμημα και ότι το δρόμο στην καταστροφική καταστολή άνοιξε η δολοφονία Μόρο και η φυγή προς τα μπρος των ένοπλων ομάδων. Τώρα, μετά τόσα χρόνια, τι πιστεύεις; Είχε η επιλογή του ένοπλου την κύρια ευθύνη για τη στρατιωτικοποίηση του κινήματος και την ανελέητη καταστολή; Ήταν εν τέλει μια λάθος επιλογή;

N: Κάποια στιγμή τελειώνουν οι ομάδες και γεννιέται η Αυτονομία. Τελειώνουν εκείνες οι ομάδες που ήθελαν να είναι μικρά κόμματα, να κατεβαίνουν στις εκλογές κλπ. Η μορφή κόμμα σε κάποιο βαθμό ήταν ας πούμε η κληρονομιά... Το κίνημα αναπόφευκτα χρειάστηκε να πάρει παλιές μορφές, όμως τις «χώνεψε» σύντομα και ύστερα τις απέβαλε. Μάλιστα κάποια στιγμή εξαφανίζεται η μορφή κόμμα και αυτό που γίνεται πλειοψηφικό είναι η Αυτονομία, η οποία κατά βάση ήταν μια αρκετά νέα πολιτική επινόηση. Εγώ προσωπικά εκείνη την περίοδο, έκανα κάτι που στο επίπεδο των εκδόσεων αντιστοιχούσε σε αυτή την ιδέα της Αυτονομίας, τον εκδοτικό οίκο Ar&a, ο οποίος ήταν το αποτέλεσμα της συνένωσης μικρών εκδοτικών οίκων, οι οποίοι διέθεταν ένα κέντρο υπηρεσιών που ασχολιόταν με τη σύνταξη, τη διανομή... σε ρήξη, όμως, με τη φιγούρα του εκδότη. Δηλαδή, ενός εκδότη που επιλέγει τα βιβλία, τα εκδίδει κλπ... Η Ar&a καταστράφηκε από την καταστολή και στη συνέχεια ακολούθησε αυτή η περίοδος που αφηγήθηκα στους Αόρατους. Όμως, κατά τη γνώμη μου το σημαντικό πίσω από όλα αυτά είναι η διαγραφή όλης αυτής της περιόδου που παρατηρήθηκε στη συνέχεια. Πιστεύω ότι αυτό που συνέβη στην Ιταλία τη δεκαετία του '60, αλλά ίσως και σε ολόκληρη την Ευρώπη, στο επίπεδο των μαζών υπήρξε ένα κίνημα σημαντικότερο κι από την Αντίσταση. Εάν θέλεις, υπήρξε ανάλογης σπουδαιότητας με το *Risorgimento*,²¹ και σε ευρωπαϊκό επίπεδο το '68 αντιστοιχεί στο 1848. Εάν κάτσεις και υπολογίσεις τον αριθμό των ανθρώπων που αναμίχθηκαν σε αυτό, εκείνοι που συμμετείχαν στο κίνημα της δεκαετίας του '70 ήταν δεκαπλάσιοι εκείνων που συμμετείχαν στην Αντίσταση τη δεκαετία του '40. Επιπλέον ήταν ένα φαινόμενο που δεν εμφανίστηκε μόνο σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αλλά σε παγκόσμιο, από τη Λατινική Αμερική μέχρι την Ιαπωνία. Αυτό το τεράστιο φαινόμενο προκάλεσε μεταβολές όχι μόνο στο επίπεδο της θεσμικής πολιτικής, αλλά και στο επίπεδο των ηθών, στο επίπεδο του τρόπου ζωής. Και όλα αυτά τρομοκράτησαν την εξουσία που προσπάθησε να τα εξορκίσει... Και να τα δαιμονοποιήσει, επίσης.

ΤΠΤΓ: Όσον αφορά τη «στρατιωτικοποίηση» του κινήματος;

N: Αυτό κατά τη γνώμη μου μπορεί να δημιουργήσει πολλές παρεξηγήσεις, γιατί υπήρχε, λόγου χάρη, το σύνθημα «ένοπλη πάλη». «Ένοπλη πάλη» για εμάς δε σήμαινε εκείνο που έκαναν οι Ερυθρές

21 **Risorgimento** (Παλιγγενεσία): Η περίοδος μεταξύ των αρχών του 19ου αιώνα και του 1870 στη διάρκεια της οποίας σχηματίστηκε το ενιαίο ιταλικό κράτος.

Ταξιαρχίες, να πυροβολούν ανθρώπους στο δρόμο· «ένοπλη πάλη» σήμαινε να αντιπαρατίθεσαι στη βία της αστυνομίας, λόγου χάρη, στις διαδηλώσεις. Η αστυνομία επιτίθετο με τα γκλομπ και κάποια στιγμή εμφανίζονται αυτοί με τα καδρόνια, όπως διηγείται και η *Banda Bellini*.²² Το επεισόδιο που αφηγείται είναι πολύ ωραίο επειδή εκεί τους επιτίθενται πρώτοι. Καταπληκτικό! Ναι στην ένοπλη πάλη, αλλά με ποια όπλα; Και πώς χρησιμοποιούνται αυτά τα όπλα; Ασφαλώς όχι κατ' αυτόν τον τρόπο. Άλλωστε και η βία... Το φάσμα της βίας είναι τεράστιο, αλλά αυτή η βία πρέπει να είναι κάπως ανάλογη. Σε μια κατάσταση όπως αυτή της Παλαιστίνης μπορεί κανείς να σκεφτεί ότι η δράση των καμικάζι είναι αποδεκτή, δεν μπορεί να το σκεφτεί για έναν αγώνα μέσα σε ένα εργοστάσιο. Ένα είδος ένοπλης πάλης, με πυροβόλα όπλα, είναι αποδεκτή όταν δεν είναι δυνατές άλλες μορφές πάλης. Σε μια χώρα στην οποία υπάρχει μια δικτατορία που καταπιέζει κλπ., μπορεί κανείς να τη χρησιμοποιήσει. Σε μια χώρα στην οποία είναι εφικτός ένας δημοκρατικός αγώνας, κοινοβουλευτικό τύπου, αλλά και με διαδηλώσεις κλπ., δεν έχει νόημα. Αυτή ήταν η θέση μας όσον αφορά το φαινόμενο των Ερυθρών Ταξιαρχιών. Δεν έχει νόημα να γυρίζεις και να σκοτώνεις κόσμο, ήταν τελείως δυσανάλογο... Δυστυχώς αυτό κάποια στιγμή έπαιξε το παιχνίδι της καταστολής, κατέστρεψε πολλούς ανθρώπους... Και κατέληξε σε μια τεράστια καταστροφή.

ΤΠΤΓ: Συμμετείχες στο κίνημα της Αυτονομίας, σε εκείνη την τάση της που ονομάστηκε «δημιουργική»...

N: Όχι, εγώ δε συμμετείχα πουθενά... άλλωστε δεν υπήρχαν κομματικές ταυτότητες. Εγώ κυρίως ασχολιόμουν –δεδομένου ότι είναι αυτό που ξέρω να κάνω– με τα πράγματα που αφορούσαν τα έντυπα. Άλλωστε η Ar&a δε βρισκόταν στην υπηρεσία της Αυτονομίας. Ήταν μια ιδέα που κάποια στιγμή συνέπεσε, βρισκόταν στο ίδιο πνεύμα. Εγώ βασικά εργάστηκα για να κάνω τις διάφορες εφημερίδες στις οποίες συμμετείχα, από την Potere Operaio μέχρι το Rosso, σε όλες τις εφημερίδες της Αυτονομίας, και φρόντιζα να βρίσκω τα τυπογραφεία, να τυπώνω κλπ., να κάνω αυτή τη δουλειά. Όμως δεν υπήρχαν κομματικές ταυτότητες, αξιώματα... Τα πάντα ήταν ανοιχτά, ελεύθερα.

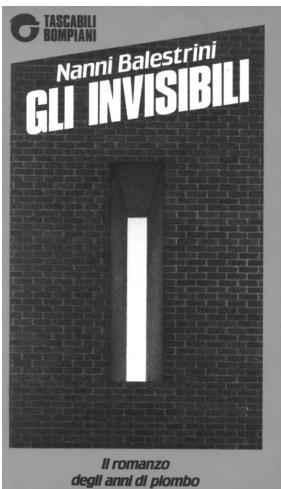
Αυτές οι ομάδες, η Potere Operaio κλπ., είχαν χώρους που τους αποκαλούσαν «γραφεία», αλλά τα γραφεία ήταν ένα μέρος όπου πηγαίναμε αποκλειστικά και μόνο για να κάνουμε τις συναντήσεις μας, δεν υπήρχε ένα γραφείο, ένας γραμματέας, δεν υπήρχαν κομματικά στελέχη, δεν υπήρξε ποτέ μια γραφειοκρατία.

ΤΠΤΓ: Το 1987 επέστρεψες δημοσιεύοντας ένα άλλο μυθιστόρημα, τους Αόρατους, που μιλάει για την εμπειρία της δεκαετίας του '70. Γιατί επέλεξες αυτόν τον τίτλο;

N: Ειλικρινά δεν ξέρω πως γεννήθηκε η ιδέα αυτού του τίτλου. Δεν το θυμάμαι, νομίζω ότι βγήκε από μια συζήτηση με τον Πρίμο Μορόνι,²³ αλλά μάλλον δεν ισχύει επειδή τον Πρίμο Μορόνι δεν τον είχα δει για πολλά χρόνια... Εγώ τότε βρισκόμουν στη Γαλλία. Η ιδέα για τον τίτλο μου ήρθε νωρίτερα... Αυτό που

22 **Banda Bellini** (Συμμορία Μπελίνι): Έτσι ονομάστηκε υποτιμητικά από μερίδα της άκρας Αριστεράς μια μικρή ομάδα νεαρών προλεταρίων από τα προάστια του Μιλάνου με «αρχηγούς» τους αδελφούς Μπελίνι. Αποτέλεσε μια από τις ομάδες περιφρούρησης του «κινήματος» στο Μιλάνο κι έγινε θρύλος όταν στη διάρκεια μιας πορείας έτρεψε σε φυγή τους αστυνομικούς. Την ιστορία της, έτσι όπως την αφηγήθηκαν τα ίδια της τα μέλη, κατέγραψε ο Marco Philopat στο βιβλίο *La banda Bellini* (Shake 2003).

23 **Πρίμο Μορόνι:** Γεννήθηκε στο Μιλάνο το 1936· σε νεαρή ηλικία έγινε μέλος του ΙΚΚ για ν' αποχωρήσει το 1963 όταν έγινε εμφανής η στροφή του τελευταίου προς τα «μεσαία στρώματα» και την πολιτική της κεντροαριστεράς. Το 1971 θα ανοίξει το βιβλιοπωλείο Calusca, ένα βιβλιοπωλείο τελείων ανεξάρτητο από τα διάφορα μορφώματα της άκρας αριστεράς της εποχής, και το οποίο σε σύντομο χρονικό διάστημα θα γίνει σημείο αναφοράς των υπεραριστερών, των αναρχικών, των ελευθεριακών κομμουνιστών, των καταστασιακών και της underground σκηνής της πόλης, ενώ θα «στεγάσει» και πολλές πολιτικές πρωτοβουλίες της εποχής. Την ίδια περίοδο θα συνεργαστεί με περιοδικά όπως το Primo Maggio και το CONTROinformazione και με τον εκδοτικό οίκο Ar&a. Μετά το κύμα καταστολής που εγκαίνιασε η έρευνα της «7ης Απριλίου» θα συμμετάσχει στις κινήσεις αλληλεγγύης που αναπτύχθηκαν. Τη δεκαετία του '80 θα συμβάλλει στην ίδρυση του κυβερνοπάνικου περιοδικού Decoder και θα συνεργαστεί με πληθώρα άλλων περιοδικών. Μαζί με τους Νάνι Μπαλεστρίνι και Σέρτζιο Μπιάνκι θα επιμεληθεύτε το βιβλίο *H χρυσή ορδή*, μια προσπάθεια καταγραφής των πολιτικών ρευμάτων και των κοινωνικών κινημάτων της δεκαετίας '68-'77. Το 1992 ξανανοίγει το βιβλιοπωλείο Calusca, που εντωμεταξύ είχε αναγκαστεί να κλείσει, στο εσωτερικό του κοινωνικού κέντρου Cox 18, αλλάζοντας το όνομά του σε Calusca City Lights προς τιμήν του αμερικανού ποιητή, εκδότη και βιβλιοπώλη Λώρενς Φερλινγκέτι. Θα πεθάνει στο Μιλάνο στις 30 Μαρτίου 1998.

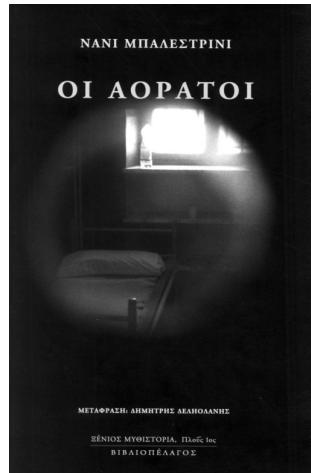

σημαίνει είναι ότι αυτή η γενιά αγωνιστών στη συνέχεια έγινε αόρατη, διαγράφηκε, κανείς δε μιλούσε γι' αυτή, κανείς δε σκεφτόταν αυτά που είχε κάνει, όλα όσα είχαν γίνει στη διάρκεια εκείνων των χρόνων παρά μόνο για να τα διαγράψει, να τα ακυρώσει. Όλα όσα γράφονταν στις εφημερίδες, όλα αυτά που παρουσίαζε η τηλεόραση, περνούσαν ως «τα μολυβένια χρόνια», «τα χρόνια της τρομοκρατίας», εκείνα που έκαναν οι Ερυθρές Ταξιαρχίες κλπ, και για αυτόν το λόγο για μένα ήταν σημαντικό να δείξω ότι εκείνα τα χρόνια για τους χιλιάδες ανθρώπους που συμμετείχαν ουσιαστικά στάθηκαν κάτι αλλο. Στάθηκαν ένα μεγάλο γεγονός απελευθέρωσης, χαράς, ενθουσιασμού, ευτυχίας· το τελείως αντίθετο από εκείνο που ήθελαν να μας παρουσιάσουν.

ΤΠΤΓ: Έχεις πει πολλές φορές –το είπες και σήμερα– ότι για σένα είναι πολύ σημαντική η συναισθηματική εμπλοκή για να θέσεις σε κίνηση το μηχανισμό της γραφής. Σου είναι σημαντικό να παθιαστείς με εκείνο για το οποίο γράφεις, με εκείνο που θέλεις να παρουσιάσεις. Πιστεύεις ότι η ίδια εμπλοκή είναι απαραίτητη και για τους αναγνώστες των μυθιστορημάτων σου;

N: Καταρχάς πιστεύω ότι είναι απαραίτητη για όλους τους συγγραφείς. Πιστεύω ότι η δύναμη ενός βιβλίου, η αξία ενός βιβλίου προέρχεται απευθείας από το γεγονός ότι αυτός που έγραψε το βιβλίο γράφει για κάτι το οποίο του έκανε εντύπωση, για κάτι με το οποίο παθιάστηκε πολύ και ότι αυτό που τον εντυπωσίασε το μεταδίδει σε κάποιους άλλους. Υπάρχει αυτή η μετάδοση της εντύπωσης, της συγκίνησης που ο συγγραφέας συλλέγει και δίνει στον αναγνώστη. Αυτό είναι αμοιβαίο... εάν αυτό απουσιάζει από το γράψιμο, τότε το γράψιμο δεν έχει αξία. Δεν έχει αξία ως λογοτεχνία. Μπορεί να είναι υψηλότατης ποιότητας από την άποψη της γλώσσας και της μορφής, όμως από πίσω υπάρχει ένα συναίσθημα, υπάρχει το πάθος· και η επιτυχία ενός συγγραφέα, η επιτυχία μιας γραφής προέρχεται κυρίως από αυτό.

Αυτό το πράγμα με έκανε να παθιαστώ, τώρα εγώ θέλω να το αφηγηθώ σε εσάς και να σας κάνω να παθιαστείτε όπως παθιάστηκα και εγώ, αυτή είναι η πιο κοινότυπη επιθυμία από την οποία ξεκινάει κάποιος που αφηγείται μια ιστορία. Στο δρόμο μού συνέβη κάτι περίεργο που μου έκανε εντύπωση, θέλω να το αφηγηθώ και σε εσένα, αλλά πρέπει να στο αφηγηθώ κατά τέτοιο τρόπο ώστε να εντυπωσιάσει και εσένα, διαφορετικά...

ΤΠΤΓ: Σε πολλούς η τελευταία στροφή των Αόρατων αφήνει μια πικρία, μια απαισιοδοξία. Αυτοί που στο *Ta Θέλουμε όλα* αισθάνονταν ότι ζούσαν «μια μεγάλη φάση ανάμεσα σε εμάς και τα αφεντικά, πράγματι στις συνελεύσεις χρησιμοποιούσαμε πολύ τη λέξη “επανάσταση”» στην τελευταία στροφή των Αόρατων περνούσαν «αυτές τις φωτιές από τις τρύπες που είχαν κάνει στις σκάρες, αλλά και αυτές δεν υπήρχε κανείς να τις δει». Τί άλλαξε ανάμεσα στο '69 και τη δεκαετία του '80;

N: Αυτό που άλλαξε είναι ότι ο εχθρός, δηλαδή ο καπιταλισμός, τότε πιάστηκε απροετοίμαστος και ουσιαστικά αναγκάστηκε να εισπράξει αυτήν την ήττα που του προκάλεσαν οι εργατικοί αγώνες εκείνων των χρόνων. Αυτό ήταν ασφαλώς κάτι που δεν το περίμενε, αλλά στη συνέχεια επανόρθωσε, βρήκε άλλα μέσα, ανακάλυψε άλλα όπλα. Ύστερα αυτό το φαινόμενο βγήκε από το εργοστάσιο, επεκτάθηκε σε ολόκληρη την κοινωνία, τότε σε ολόκληρη την κοινωνία υπήρξαν στιγμές κρίσης... Το '76-'77 κάποια στιγμή στην Ιταλία υπήρχε μια έντονη κρίση, αν και σήμερα δεν είναι δυνατόν να τη δει κανείς. Υπήρχε μια ατμόσφαιρα νίκης, αν θέλεις, πολύ πιο έντονη από εκείνη του *Ta Θέλουμε όλα*. Άλλα, απ' όσα μπορούμε να γνωρίζουμε και από την άλλη πλευρά, επικρατούσε ένας γενικός πανικός επειδή όσο ο αγώνας περιορίζεται μέσα στα εργοστάσια κατά κάποιο τρόπο... Όταν βγαίνει από το εργοστάσιο, εισβάλλει παντού, μοιάζει ανεξέλεγκτος, βρίσκεται τελείως εκτός ελέγχου. Ξεφεύγει και από τον έλεγχο των θεσμών της αριστεράς, του κόμματος, των συνδικάτων που δεν μπορούν πια να τον ελέγχουν.

Επέρχεται αυτή η μεγάλη ρήξη, αυτή η αντιπαράθεση. Το κόμμα και τα συνδικάτα έβλεπαν ανέκαθεν τους αγώνες να προβάλλονται στο μέλλον· αγωνιζόμαστε σήμερα για να επιτύχουμε κάτι αύριο. Τότε υπήρχε η θέληση να γίνει κάτι άμεσα, αυτή ήταν η μεγάλη αλλαγή προοπτικής που σημειώθηκε εκείνα τα χρόνια. Δεν ζούμε για να έχουμε κάτι αύριο, ζούμε σήμερα, εκείνο που έχει αξία είναι αυτό που κάνουμε σήμερα· αυτό που θέλουμε σήμερα· αυτό που πρέπει να κάνουμε σήμερα. Αυτό το στοιχείο συγκλόνισε το πολιτικό, ιδεολογικό και κοινωνικό τοπίο εκείνων των χρόνων. Κατά τη γνώμη μου σε αυτό το στοιχείο μπορεί να συμπυκνωθεί αυτό το μεγάλο μήνυμα που άφησαν εκείνα τα χρόνια: η μεγάλη ήττα της Ιδέας ότι ο κομμουνισμός θα έρθει μέσω του κόμματος. Ο κομμουνισμός δεν είναι κάτι που θα γίνει αύριο ή μεθαύριο· ούτε θα πρέπει να περάσει κανείς ολόκληρη τη ζωή του υποφέροντας, ελπίζοντας ότι ίσως κάποτε πραγματοποιηθεί. **Ο κομμουνισμός ή θα γίνει πράξη σήμερα ή δεν υπάρχει**, αυτό είναι το μήνυμα που αναδύεται ή τουλάχιστον αυτό που εγώ προσπάθησα να μεταδώσω σε αυτά τα δύο βιβλία.

ΤΠΤΓ: Στους Αόρατους υπάρχει το επεισόδιο με τη γυναικεία ομάδα, στο εσωτερικό της ευρύτερης ομάδας, η οποία στην αρχή προσπαθεί να δημιουργήσει ένα αυτοδιαχειριζόμενο ιατρείο για τις γυναικες. Στη συνέχεια σημειώνεται μια ρήξη στο εσωτερικό της ευρύτερης ομάδας και η γυναικεία ομάδα αυτονομείται. Αυτό το επεισόδιο αναφέρεται στην εμπειρία της Πάντοβας το '74 με τη Μαριαρόζα Ντάλλα Κόστα και άλλες συντρόφισσες που έκαναν κάτι ανάλογο;²⁴

N: Αυτό υπήρξε ένα λίγο-πολύ γενικευμένο φαινόμενο. Το επεισόδιο του βιβλίου ήταν ένα αληθινό γεγονός που μου διηγήθηκε ο Σέρτζιο, το οποίο συνέβη εκεί, στο χωριό του. Αυτό με κάνει να σκεφτώ πως ήταν ένα γενικευμένο φαινόμενο, που εκφράστηκε λίγο-πολύ με τον ίδιο τρόπο. Ολόκληρο το κίνημα κι όχι αποκλειστικά στην Πάντοβα, και άλλες καταστάσεις που θυμάμαι εγώ, πέρασαν από την ίδια ανατροπή της σχέσης μεταξύ ανδρών και γυναικών. Αυτή η ανατροπή συνέβη μετά την επιτάχυνση των πραγμάτων, αλλά ήταν αρκετά γενικευμένη. Συνέβη επειδή οι άντρες είναι πιο ηλίθιοι από τις γυναικες και για αυτόν το λόγο δεν μπορούσαν να κατανοήσουν αυτά τα πράγματα. Όμως, υπήρχε και η ταχύτητα με την οποία συνέβαιναν τα πράγματα και έτσι δεν υπήρχε καν ο χρόνος για να ακολουθήσουν αυτήν την ανάπτυξη του φεμινισμού. Χρειαζόταν χρόνος τόσο για να αναπτυχθεί ο ίδιος ο φεμινισμός όσο και για να δημοσιοποιήσει τις απόψεις του, αλλά τα πράγματα γίνονταν πολύ γρήγορα και για αυτό το λόγο η επικοινωνία ήταν δύσκολη. Και ακόμα πιο δύσκολο για τους άντρες που δεν «έπιαναν» αυτά τα πράγματα τόσο γρήγορα.

ΤΠΤΓ: Μια παρόμοια ρήξη σημειώθηκε και στο εσωτερικό της Potere Operaio με μια ομάδα γυναικών...

N: Και στη Lotta Continua. Ένας από τους λόγους που διαλύθηκε η Lotta Continua ήταν και αυτός. Οι γυναικες αποστασιοποιήθηκαν από αυτή την οργάνωση, η οποία είχε γίνει πολύ γραφειοκρατική και δε λάμβανε υπόψη της απολύτως κανένα.²⁵

ΤΠΤΓ: Σου έκανα αυτή την ερώτηση επειδή υπάρχει ένα κείμενο της Μαριαρόζα Ντάλλα Κόστα, που μαζί με άλλες γυναικες δημιούργησε τη Lotta Femminista, στο οποίο, μιλώντας για την Potere Operaio, γράφει ότι κάποια στιγμή αποχώρησαν επειδή το κόμμα, αποδεχόμενο την οπτική γωνία των αντρών εργατών, παρέκαμπτε τις μεγάλες αντιθέσεις εντός της τάξης ευνοώντας την αντρική ηγεμονία.²⁶

N: Ναι, αλλά αυτό συνέβη σε τοπικό επίπεδο στην Πάντοβα και νωρίτερα. Η Potere Operaio διαλύθηκε το '73, ενώ το επεισόδιο στη Lotta Continua νομίζω πως συνέβη το '76 σε εθνικό επίπεδο.

ΤΠΤΓ: Εσύ ήσουν σε επαφή με την ομάδα της Πάντοβας;

N: Όχι, όχι άμεσα. Γνώριζα πολύ καλά την Ντάλλα Κόστα όπως και τους άλλους της Πάντοβας, λ.χ. τον Λουτσιάνο Φεράρι Μπράβο²⁷ κ.ά.

24 Αναφορά στο αυτοδιαχειρίζομενο ιατρείο υπάρχει στο κείμενο της Ντάλλα Κόστα *La porta dell' orto e del giardino*, που αποτελεί την εισήγηση που παρουσίασε σ' ένα σεμινάριο για την Εργατική Αυτονομία που έγινε στη Ρώμη, τον Ιούνη του 2002. (Βρίσκεται στο διαδίκτυο στην ιστοσελίδα www.generation-online.org/p/fdallacosta1.htm). Σ' αυτό, η Ντάλλα Κόστα κάνει μια εκτενή αναφορά στο πρωτοπόρο ρεύμα του φεμινισμού της εργατικής αυτονομίας, του οποίου υπήρξε μια από τις σημαντικότερες φυσιογνωμίες. Η βασικότερη θεωρητική και κινηματική συνεισφορά αυτού του ρεύματος ήταν η ανάλυση της σημασίας της αναπαραγωγικής εργασίας στον καπιταλισμό και του κεντρικού ρόλου της γυναίκας σ' αυτήν, πράγμα που καθόριζε (και εξακολουθεί να καθορίζει) την υποδεέστερη θέση της στον κόσμο. Συμπληρώνοντας τον Μαρξ, το ρεύμα αυτό κατάφερε να δείξει ότι οι διαχωρισμένες σφαίρες της παραγωγής, της αναπαραγωγής, της σεξουαλικότητας, της βίας, της υγείας του σώματος κλπ δεν είναι παρά όψεις του ενιαίου σύμπαντος των καπιταλιστικών κοινωνικών σχέσεων.

Δεν επρόκειτο ωστόσο για μια αναίμακτη διαπίστωση. Όπως και η ίδια η Ντάλλα Κόστα παραδέχεται με πικρία, χρειάστηκε να έρθουν σε σύγκρουση με τους άντρες αγωνιστές της ιταλικής εργατικής αυτονομίας (αλλά όχι και της αμερικανικής, πχ τους *Midnight Notes*) και να διαλέξουν το δρόμο της κυριολεκτικής... αυτονομίας. Η παρακμή του κινήματος, αρχές της δεκαετίας του '80 και η υποχώρηση της ταξικής πάλης θα βρει το ρεύμα αυτό και τις διεκδικήσεις του θαμμένα κάτω απ' το mainstream του θεσμοποιημένου πια πολιτισμικού φεμινισμού που κυριαρχεί μέχρι σήμερα. Αυτή η μορφή φεμινισμού βρίσκει την έκφραση της στη ξεδοντιασμένη πολιτική της ταυτότητας, τις ακαδημαϊκές women's studies και τις περιθωριακές φεμινιστικές ομαδούλες.

Η ίδια η Ντάλλα Κόστα, έχοντας στραφεί πια στον οικοφεμινισμό και σε αγώνες ενάντια στις νέες περιφράξεις παγκοσμίων, θα βρει εκεί το **θετικό όραμα** ενός άλλου **διαφορετικού, κόσμου** που έλλειπε, όπως η ίδια λέει, από το παρελθόν της. Σ' αυτήν την έλλειψη αποδίδει άλλωστε το αίσθημα δυσανεξίας που βίωνε την εποχή της *Potere Operaio* και του φεμινιστικού κινήματος. Να τι λέει η ίδια στην εισήγησή της στο προαναφερθέν σεμινάριο, όπως υπάρχει στο ιταλικό πρωτότυπο, εξηγώντας την έλλειψη χαράς που βίωνε τότε:

«Το γεγονός είναι ότι, αναζητώντας την αιτία της έλλειψης χαράς, αναγκάστηκα να παραδεχτώ πως ο χώρος στον οποίο είχα αγωνιστεί τη δεκαετία του '70 μπροστά στα εργοστάσια ή μέσα στα σπίτια, ουσιαστικά το δίπτυχο χρόνος-χρήμα (έστω κι αν αναφερόταν στη βλαπτικότητα του εργοστασίου και έστω κι αν συνδυάστηκε, όσον αφορά το Φεμινιστικό Κίνημα, με τους αγώνες για τον τοκετό, την έκτρωση, τον αγώνα ενάντια σε μια εργασιακή σεξουαλικότητα, τον αγώνα ενάντια στη βία κ.α.), αποτελούσε ένα πεδίο που δεν είχε μπορέσει να κινήσει τα βαθύτερα συναισθήματά μου ώστε να τα κάνει να αναβλύσουν ροές ζωτικής ενέργειας. Γι' αυτό το λόγο δεν είχα νιώσει χαρά (όπως δε νιώθω ούτε στην πάλη ενάντια στην αυθαρεσία της χειρουργικής πάνω στο γυναικείο σώμα). Εκείνο που μου έλειπε ήταν ακριβώς κάτι που θα μπορούσε να με διεγείρει θετικά, ν' αναδείξει ένα φαντασιακό, ικανό να ανοίξει διαφορετικές προοπτικές. Είχα την ανάγκη να έρθω σε επαφή με άλλα ζητήματα και νέα υποκείμενα που επιθυμούσαν και μπορούσαν να σκέφτονται πραγματικά με ένα διαφορετικό τρόπο. Γι' αυτό το λόγο για ένα μεγάλο μέρος της δεκαετίας του '80 συνέχισα να περιφέρομαι από δωμάτιο σε δωμάτιο στο σπίτι της αναπαραγωγής. Μέχρι τη στιγμή που ανακάλυψα την πόρτα που έβγαιζε στο περιβόλι και τον κήπο, ανακάλυψα το ζήτημα της γης. Την πόρτα αυτή μου άνοιξαν διάπλατα τα νέα υποκείμενα που αναζητούσα, τα υποκείμενα των εξεγέρσεων των ιθαγενών, τα κινήματα των καλλιεργητών, των ψαράδων, των πληθυσμών ενάντια στα φράγματα και την αποψίλωση των δασών, των γυναικών των διάφορων 'νότων' του κόσμου (αλλά, ευτυχώς, τώρα και των ανεπτυγμένων χωρών) που έθεταν ως κεντρικό το ζήτημα της γης. Όλα υποκείμενα που αγωνίζονταν ενάντια στην ιδιωτικοποίηση και την απαλλοτρίωσή της και ενάντια στην καταστροφή των αναπαραγωγικών δυνάμεών της...»

Δυο λόγια, παρεμπιπόντως, για μια ελληνική μετάφραση αυτού του κειμένου της στο Black out, *Ta mātia tou plíthous # 2*. Η ελληνική μετάφραση χρησιμοποιεί αποσπασματικά την ήδη αποσπασματική αγγλική μετάφραση (απ' την οποία απουσιάζουν πολλά κομμάτια του ιταλικού πρωτότυπου και κυρίως αυτά που αφορούν την πρόσφατη οικοφεμινιστική οπτική της Ντάλλα Κόστα). Η (Ο) συγγραφέας του προλόγου της ...ελλειπτικής ελληνικής έκδοσης ισχυρίζεται ότι κατανοεί καλύτερα από την ίδια την Ντάλλα Κόστα την έλλειψη χαράς που αυτή βίωνε κατά τη διάρκεια των πολιτικών δραστηριοτήτων της τη δεκαετία του '70: ο «αυτοεγκλωβισμός» της στην εργατική («օργανωμένη» τη λέσι) αυτονομία πταίει γι' αυτό και το ότι δεν κατανοήθηκε επαρκώς η διείσδυση της ...πατριαρχίας σε κάθε πτυχή της κοινωνικής ζωής! Δείγμα του πολιτισμικού φεμινισμού, στον οποίο αναφέρεται αρνητικά η ίδια η Ντάλλα Κόστα στο κείμενό της, η ελληνική αυτή έκδοση δε θα μπορούσε να πάει μακρύτερα απ' την αιώνια αναφορά στην υποτιθέμενα αυθύπαρκτη υπόσταση της πατριαρχίας (και μάλιστα με ένα βιαστικό και άκομψο τρόπο ίσα για να «επιβεβαίωσε» τα δόγματα του πολιτισμικού φεμινισμού). Αντίθετα, αυτό που έχουμε ανάγκη σήμερα, είναι μια θεωρητική και πρακτική επανεκτίμηση του φεμινισμού της εργατικής αυτονομίας, αυτής της τόσο σημαντικής στιγμής του παρελθόντος, **όπου αυτοκαθορίζεται για πρώτη φορά το θηλυκό προλεταριάτο**. Πάνω σ' αυτά τα χνάρια έχει ενδιαφέρον να βαδίσουμε, αλλά στις συνθήκες του σήμερα, που η ταξική σύνθεση της οικιακής εργασίας έχει εν μέρει αλλάξει.

25 Το 1976, στη διάσκεψη του Ρίμινι, η οργάνωση *Lotta Continua* διαλύθηκε. Η σύγκρουση στο εσωτερικό της μεταξύ των φεμινιστριών και των εργατιστών ήταν τόσο σφοδρή που οδήγησε, μεταξύ άλλων λόγων, στη διάλυση, παρά το γεγονός ότι η *Lotta Continua* υπήρξε η μόνη οργάνωση που είχε δείξει τότε ενδιαφέρον για τα «νέα κοινωνικά κινήματα» των γυναικών, των ομοφυλόφιλων, της νεολαίας, των φυλακισμένων.

26 Όπως έλεγε η *Lotta Feminista* το 1972: «Αντιμετωπίζοντας τις γυναίκες ως το εργαλείο της καπιταλιστικής επίθεσης στο μισθό, η *Potere Operaio* πλέιε σε επικίνδυνα νερά. Το παραδοσιακό κίνητρο για να επιτεθεί κανείς στο μετανάστη εργάτη, ειδικά αν αυτός/ή είναι μαύρος/ή (ή ιταλός του νότου), είναι ότι η παρουσία του απειλεί τις κατακτήσεις της ντόπιας εργατικής τάξης. Ακριβώς το ίδιο πράγμα που λέγεται για τις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες. Η αντιραπτοσιτική (και άρα αντεθνικιστική και αντιεξιστική) οπτική, η οπτική του αγώνα, συνίσταται στα να ανακαλύψουμε τις οργανωτικές αδυναμίες που επιτρέπουν στα πιο ισχυρά τμήματα της τάξης να διαχωρίζονται από τα λιγότερο ισχυρά. Με άλλα λόγια, να ανακαλύψουμε τις οργανωτικές αδυναμίες οι οποίες, επιτρέποντας στο κεφαλάριο να σχεδιάσει αυτή τη διάρεση, μας οδηγούν στην ήττα. Αυτό το ζήτημα είναι ένα από τα θεμελιώδη ζητήματα που πρέπει να αντιμετωπίσει η τάξη σήμερα».

27 **Λουτσιάνο Φεράρι Μπράβο:** Συμμετείχε στη συντακτική ομάδα των *Quaderni Rossi* του Βένετο και αργότερα μαζί με τους Τόνι Νέγκρι, Guido Bianchini, Francesco Tolín κ.α. θα συμμετάσχει στην ίδρυση της *Potere Operaio-Veneto*. Μετά το 1969, θα απομακρυνθεί από τα οργανωτικά σχήματα της νέας αριστεράς, θα αφοσιωθεί στη θεωρητική δουλειά και θα δραστηριοποιηθεί σε κοινωνικούς χώρους, συνεισφέροντας στην ίδρυση του *Radio Sherwood*, ενός από τους πρώτους ελεύθερους ραδιοφωνικούς σταθμούς, στην Πάντοβα και τη δημιουργία της *Soccorso Rosso* (Κόκκινης Βοήθειας), ενός δικτύου υποστήριξης των πολιτικών κρατουμένων. Το 1979 θα δωριχθεί στα πλαίσια της έρευνας της «7ης Απριλίου» μαζί με άλλα μέλη της «Αυτονομίας». Θ' απαλλαγεί με βούλευμα ύστερα από εξήμισι χρόνια κράτησης. Το πλούσιο θεωρητικό του έργο συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση του ρεύματος του «εργατισμού».

Η ρήξη

Στα γραφεία μας έρχονταν και πάρα πολλά κορίτσια γυναικες νέες και λιγότερο νέες σπουδάστριες εργάτριες νοικοκυρές που είχαν έρθει στις διαδηλώσεις που γνωρίστηκαν στις καταλήψεις και στα γραφεία μας πήραν ένα δωμάτιο ολόδικό τους και κόλλησαν στην είσοδο μια επιγραφή δωμάτιο των γυναικών και αλίμονο σε όποιον μπει χωρίς την άδειά τους προπαντός όταν έχουν τις συσκέψεις τους και ύστερα έξω κυκλοφορούν υλικό αντιπληροφόρησης για τη σεξουαλικότητα για την υγεία και την επανοικειοποίηση του σώματός μας για το μισθό στις νοικοκυρές κάνουν ένα σωρό πράγματα ζήτουν από το δήμο να δημιουργήσει ένα αυτοδιαχειριζόμενο συμβουλευτικό κέντρο βομβαρδίζουν δρόμους και πλατείες με την καρπάνια για ελεύθερες και δωρεάν αμβλώσεις και ένα βράδυ εισέβαλαν σ' ένα στανεμά που έπαιζε μια πορνογραφική ταινία και με τις πολαρόντ φωτογραφίζουν με το φλας τους θεατές ύστερα ανεβαίνουν στην καρπάνια προβολής και κατάσχουν τα ρολά της ταινίας...

οι γυναικες στα γραφεία μιλούν όλο και πιο πολύ μεταξύ τους και όταν μιλούν για άνδρες φαίνεται πως δε μιλούν γι' αυτούς όπως εμείς μιλάμε για εκείνες κατά βάθος οι αρσενικοί τις γυναικες ακόμη κι εκεί στα γραφεία τις θεωρούν πάντα γυναικες δηλαδή κάτι το διαφορετικό και για τις γυναικες που έρχονται εκεί στα γραφεία κάνουμε σχέδια κόβουμε και ράβουμε κουτσομπολεύουμε τα γνωστά που κάνουν όλοι οι άνδρες και όσο περνάει ο καιρός όλο και πιο πολύ οι γυναικες κάθονται χωριστά κάνουν χωριστές συσκέψεις χωριστές συζητήσεις κι αν κάποιος από εμάς πλησιάσει ενώ αυτές συζητούν τον διώχνουν μετά από λίγο εμείς τσαντζόμαστε γιατί δεν καταλαβαίνουμε τι σημαίνουν όλα αυτά αρχίζουμε να τις κοροϊδεύουμε κι εκείνες γίνονται επιθετικές συσπειρώνονται κινούνται ομαδικά φεύγουν με τα αμάξια μόνες τους κρυφομιλούν και μας κοιτούν άγρια μα τι συνέβη ρε γαμώτο

Μάγισσες έξω μάγισσες μέσα

...όταν φτάνω εκείνες είναι ήδη εκεί όλες τους π α ρ α τ α γ μ έ ν ε ε α πειλητικές καθισμένες η μια κοντά στην άλλη στην αναμονή κανείς μας δεν μιλά φωναχτά έπρεπε να στήσετε όλο αυτό το μπουρδέλο λέσι ο Ιασμός σπάζοντας τη σιωπή και προσπαθεί να σίναι όσο το δυνατόν πιο φυσικός ναι έπρεπε να στήσουμε όλο αυτό το μπουρδέλο λέσι αμέσως η Μέντα γιατί μας ζαλίσατε τα αρχίδια με τη μαλακισμένη συμπεριφορά σας

...η Κίνα πρέπει να τα χει μαζί μου γιατί μου

επιτίθεται αμέσως κι εσύ καλύτερα να μη μιλάς εσύ είσαι εκείνος που έχει πάντα το μυαλό του αλλού στην υπόθεση η επανάσταση στην πρώτη θέση και το σεξ έπεται πιθανώς στα κρυφά σίμαι σίγουρη θα γαμούσες αδιάκριτα οποιαδήποτε από μας έχοντας το μυαλό σου αλλού στην αναδιάρθρωση του κεφαλαίου στην κρίση στην αποκέντρωση της παραγωγής έτσι κι αλλιώς εμείς δεν παίζουμε ρόλο εμείς είμαστε το τελευταίο σκαλί η δουλειά μας είναι να βάζουμε μπρος τον πολύγραφο και να μοιράζουμε προκηρύξεις ορίστε ήρθε και η σειρά μου σκέφτομαι τι πλήξη δεν κάνουν τίποτε άλλο παρά να επαναλαμβάνουν όλες τους τα ίδια πράγματα σηκώνομαι και βγαίνω από το δωμάτιο ούτε καν προσποιούμαι πως με πρόσβαλαν απλώς την κοπανάω

...αλλά ύστερα αντιλήφθηκα όλοι μας αντιληφθήκαμε πως δεν επρόκειτο μόνο για κάποιες προσωπικές ιστορίες επρόκειτο για μια ιστορία πολύ πιο μεγάλη επρόκειτο όπως διαπιστώσαμε αργότερα για ένα τραύμα για ένα μεγάλο τραύμα για μια μεγάλη ρήξη ίσως τη μεγαλύτερη απ' όλες όσες είχαμε προκαλέσει και που αργότερα μας άλλαξε όλους μας

Αποσπάσματα από το κεφάλαιο 30 των Αόρατων που καταγράφει τις πρώτες προσπάθειες αυτοκαθορισμού των γυναικών και την αναπόφευκτη σύγκρουσή τους με τους άντρες συντρόφους τους.

ΤΠΤΓ: Στους Αόρατους η διάσπαση συντελείται στη βάση της γυναικείας ταυτότητας, η οποία κατά κάποιο τρόπο καταπιέζεται από τη συμπεριφορά των ανδρών, ενώ στην Potere Operaio συνοδεύτηκε από μια θεωρητική συζήτηση γύρω από την άμισθη εργασία των γυναικών. Μήπως γνωρίζεις τη συζήτηση που έγινε;

N: Η συζήτηση γύρω από την οικιακή εργασία. Το να αντιμετωπίζεται η οικιακή εργασία όχι ως στοιχείο της οικογένειας, αλλά ως εργασία είναι κάτι πολύ σημαντικό, το οποίο αργότερα επεκτάθηκε και κατά κάποιο τρόπο συνεχίζεται και σήμερα.

ΤΠΤΓ: Αυτή η συζήτηση αποτέλεσε ένα κομβικό σημείο. Αργότερα στις Ηνωμένες Πολιτείες ήταν η Σύλβια Φεντερίτσι...

N: Η Σέλμα Τζέιμς...

ΤΠΤΓ: Το δίκτυο ομάδων Wages for housework,²⁸ το οποίο διεκδίκησε μισθό για την οικιακή εργασία.

N: Ναι, ναι, υπήρξε ένα σημαντικό γεγονός.

ΤΠΤΓ: Μετά τους Αόρατους εκδόθηκε η Χρυσή Ορδή, ένα βιβλίο που έγραψες μαζί με τον Πρίμο Μορόνι και τον Σέρτζιο Μπιάνκι. Αυτό έγινε επειδή θεωρούσατε ότι ο απολογισμός του κινήματος που γίνεται στους Αόρατους είναι ελλιπής; Η έκδοση αυτού του βιβλίου αποτελεί και μια έμμεση αναγνώριση των ορίων της λογοτεχνίας;

N: Όχι, ήταν δύο πράγματα τελείως άσχετα μεταξύ τους. Οι Αόρατοι ήταν μια αφήγηση, δεν ήταν θεωρητικό βιβλίο ούτε ντοκουμέντο ούτε ιστορικό βιβλίο, αν και εξ αντανακλάσεως μπορεί να προσφέρει ιδέες προς αυτή την κατεύθυνση. Στην Ιταλία παρατηρήθηκε το φαινόμενο της ισοπέδωσης, εξαιτίας της οποίας η δεκαετία του '70 παρουσιαζόταν από την τηλεόραση, τις εφημερίδες και τα βιβλία αποκλειστικά ως «τα χρόνια της τρομοκρατίας»... Άλλα κάποια στιγμή οι νέοι άρχισαν να σκέφτονται ότι «ίσως δεν ήταν μόνο αυτό» και διαπιστώσαμε και οι ίδιοι ότι υπήρχε μεγάλη ζήτηση των βιβλίων εκείνης της περιόδου. Οι εκδοτικοί οίκοι στα τέλη της δεκαετίας του '70 και στις αρχές της δεκαετίας του '80 εκκαθάρισαν τους καταλόγους τους. Όχι μόνο δεν ξανατύπωσαν και δε διέθεσαν στο εμπόριο μια σειρά βιβλίων που σχετίζονταν άμεσα ή έμμεσα με το κίνημα, αλλά και τα διέγραψαν από τους καταλόγους τους. Τη δεκαετία του '70 είχαν βγάλει χρήματα από αυτό το είδος των εκδόσεων και μάλιστα όλοι. Όλοι οι εκδότες, όχι μόνο ο Feltrinelli, αλλά από κάποια στιγμή κι έπειτα όλοι οι εκδότες που ήταν κάπως αριστεροί, καθώς και ο Mondadori, ο Rizzoli κλπ, εξέδιδαν Μαρξ, Μάο, οτιδήποτε μπορείς να σκεφτείς, επειδή υπήρχε ένα τεράστιο κοινό και πουλούσαν. Δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα με αυτό, αλλά κάποια στιγμή όταν αυτό το κύμα υποχώρησε,

Αν και είμαστε γυναίκες δεν είμαστε μόνο μουνί

²⁸ Το αίτημα του Μισθού για την Οικιακή Εργασία ξεκίνησε μέσα από τις εμπειρίες και τους αγώνες του ιταλικού κινήματος και έχει συνδεθεί με τα ονόματα των Σέλμα Τζέιμς, Μαριαρόζα Ντάλλα Κόστα και Σύλβια Φεντερίτσι. Η τελευταία το προώθησε στις ΗΠΑ μέσα από ένα δίκτυο ομάδων και η Σέλμα Τζέιμς, της οποίας ο προσανατολισμός ήταν περισσότερο εργατικός παρά φεμινιστικός, στη Μ. Βρετανία και αλλού. (Εκτενής αναφορά στο αίτημα του Μισθού για την Οικιακή Εργασία γίνεται στα Παιδιά της Γαλαρίας, # 9).

τα εξαφάνισαν μεμιάς. Όπως γνωρίζεις, ο Τόνι Νέγκρι αφαιρέθηκε από τους καταλόγους των εκδοτικών οίκων...

ΤΠΤΓ: Τα βιβλία της πυράς,²⁹ τα οποία επανέκδωσε ο Castelvecchi τη δεκαετία του '90.

N: Ακριβώς. Όλα αυτά μας βοηθούν κάπως να κατανοήσουμε το κλίμα που είχε δημιουργηθεί στην Ιταλία. Ένα κλίμα που θύμιζε σχεδόν Ιερά Εξέταση. Οι εκδότες φοβόντουσαν ότι θα μπορούσαν να τους θεωρήσουν υποστηριχτές των φριχτών πραγμάτων που είχαν συμβεί. Αυτό το φαινόμενο υπήρξε εντυπωσιακό.

ΤΠΤΓ: Η Χρυσή Ορδή ήταν το πρώτο ιστορικό βιβλίο πάνω στο κίνημα της δεκαετίας του '70...

N: Ναι, και ίσως και το μοναδικό. Αυτό συνέβη επειδή είχαμε αντιληφτεί, και κυρίως ο Μορόνι που είχε ένα βιβλιοπωλείο, ότι οι νέοι είχαν καταλάβει ότι κάτι είχε συμβεί τη δεκαετία του '70, αλλά χωρίς να γνωρίζουν ακριβώς τι και ήθελαν να το μάθουν. Έτσι στα παλαιοβιβλιοπωλεία υπήρχε μεγάλη ζήτηση αυτών των βιβλίων... Ξέρεις, αυτά τα παλαιά βιβλία τα πουλάνε σε στοκ. Ο Μορόνι λοιπόν αγόραζε το στοκ διάφορων βιβλίων, βιβλίων εκείνης της περιόδου και τα διέθετε στο βιβλιοπωλείο Calusca. Διαπίστωσε ότι τα βιβλία αυτά «έφευγαν», πουλούσαν κατά δεκάδες. Υπήρχαν νέοι που αναζητούσαν απεγνωσμένα αυτά τα βιβλία. Έτσι γεννήθηκε η ιδέα να κάνουμε ένα βιβλίο στο οποίο θα εξιστορούσαμε όλα όσα συνέβησαν εκείνα τα χρόνια. Ξεκινήσαμε να γράφουμε αυτό το βιβλίο χρησιμοποιώντας κείμενα που είχαν γραφτεί εκείνη την περίοδο, αλλά και με τη συνεργασία κάποιων από τα οποία ζητήσαμε να γράψουν κάποια κομμάτια, τα οποία εν συνεχείᾳ ενσωματώσαμε στο βιβλίο.

 Όλα αυτά έγιναν πολύ βιαστικά επειδή υπήρχε προθεσμία. Είχαμε βρει έναν εκδότη που τότε πρόσκειτο στο Σοσιαλιστικό Κόμμα και γι' αυτό το λόγο ανήκε σ' ένα χώρο που δεν ελεγχόταν πολιτικά· εκείνη την εποχή οι Σοσιαλιστές δεν ήταν εχθρικοί απέναντι στο κίνημα. Υπήρχε λοιπόν αυτός ο εκδοτικός οίκος που ονομαζόταν SugarCo, ο οποίος όμως ήθελε να ετοιμάσει το βιβλίο για το '87-'88, δηλαδή για τα δέκα χρόνια από το '77 και τα είκοσι χρόνια από το '68 και έτσι έπρεπε να ετοιμαστεί πολύ βιαστικά επειδή δεν είχαμε πολύ χρόνο στη διάθεσή μας. Ο όρος του SugarCo ήταν πως θα έβγαινε εντός των χρονικών ορίων. Και, πράγματι, είναι ένα βιβλίο που δεν είναι συστηματικό.

Το βιβλίο πήγε αρκετά καλά. Είναι ένα βιβλίο που γνώρισε σημαντική επιτυχία όταν κυκλοφόρησε. Στη συνέχεια οι Σοσιαλιστές διαλύθηκαν και μαζί τους και ο εκδοτικός οίκος SugarCo και έτσι ξαναδουλέψαμε κάπως αυτό το βιβλίο, κυρίως αναθέτοντας στο Σέρτζιο Μπιάνκι την αναθεώρηση του, όχι την ολοκλήρωσή του, καθώς παρέμεινε, κατά κάποιο τρόπο, μη συστηματικό, επικεντρωμένο μάλλον σε κάποιες πτυχές, παρά μια συστηματική και συνεκτική δουλειά και επανεκδόθηκε από τον εκδοτικό οίκο Feltrinelli. Έκτοτε συνεχίζει να ανατυπώνεται, αποτελώντας λίγο-πολύ το μοναδικό βιβλίο αναφοράς. Υπάρχουν και άλλα βιβλία, αλλά κανένα δεν είναι τόσο ευρύ. Είναι βιβλία που έχουν γραφτεί από άτομα που αφηγήθηκαν σημαντικά, αλλά συγκεκριμένα πράγματα. Αυτό είναι το μοναδικό βιβλίο τέτοιας ευρύτητας που αφηγείται ολόκληρη την ιστορία αυτής της περιόδου. Τώρα σας κάνω διαφήμιση (γέλια).

²⁹ **Βιβλία της Πυράς** (*Libri del Rogo*): Με αυτόν τον τίτλο επανεκδόθηκαν το 1997, 20 χρόνια μετά την πρώτη έκδοσή τους, οι μπροσούρες του Τόνι Νέγκρι *Crisi dello Stato-piano* (Κρίση του Κράτους-σχέδιο), *Partito operaio contro il lavoro* (Εργατικό κόμμα ενάντια στην εργασία), *Proletari e Stato* (Προλετάριοι και Κράτος), *Per la critica della costituzione materiale* (Για την κριτική του υλικού συντάγματος) και *Il dominio e il sabotaggio* (Κυριαρχία και σαμποτάζ). Μετά τη σύλληψη του συγγραφέα τους στα πλαίσια της έρευνας της «7^η Απριλίου», με την κατηγορία ότι ηγείτο μιας «ένοπλης εξέγερσης με σκοπό την κατάλυση της έννομης τάξης», ο εκδοτικός οίκος Φελτρινέλι που τις είχε εκδώσει, τις απέσυρε από το εμπόριο και τις πολτοποίησε. Παρά το γεγονός ότι συνέχισαν να έλκουν τον ενδιαφέρον του κοινού, χρειάστηκε, όπως είπαμε, να περάσουν 20 ολόκληρα χρόνια πριν επανεκδοθούν.

ΤΠΤΓ: Αυτή η υποκειμενική εμπειρία που περιέγραψες στα μυθιστορήματά σου, όπως το *Ta θέλουμε όλα και Οι Αόρατοι*, αλλά και στη *Χρυσή ορδή*, επέφερε κάποιες βαθιές αλλαγές στην κοινωνία και την παραγωγή. Σήμερα είναι παρούσες και με ποια μορφή;

N: Σε κάποιο σημείο, όπως αφηγούμαι στο *Ta θέλουμε όλα*, η κεντρική περσόνα στο τέλος παρατάει τη δουλειά, στέλνει στο διάολο τη ΦΙΑΤ και φεύγει· στους Αόρατους η περσόνα έχει μια εργασιακή εμπειρία σε εργοστάσιο κλπ και κάποια στιγμή την εγκαταλείπει. Αυτά είναι παραδείγματα άρνησης της εργασίας, άρνησης της μισθωτής εργασίας, άρνησης μιας ζωής όπου η εργασία κατέχει κεντρική θέση. Η άρνηση της εργασίας ήταν ένα πολύ διαδεδομένο φαινόμενο εκείνα τα χρόνια, με την έννοια ότι πολλοί νέοι ζούσαν μαζί, δεν εργάζονταν σταθερά, υπήρχε αυτή η τάση να βλέπουν τη ζωή μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα και όχι μέσα από εκείνο που λέει ότι σκοπός της ζωής είναι να βρεις μια δουλειά και να κάνεις μια ήσυχη ζωή. Όλα αυτά υπήρξαν μια πολύ δυνατή εμπειρία, την οποία αντιλήφθηκε πολύ καλά το κράτος και τη φοβήθηκε εξίσου πολύ, επειδή έπληττε τα θεμέλια της εξουσίας του. Κατά τη γνώμη μου αυτή ήταν και μία από τις κύριες αιτίες που το ώθησαν να επέμβει κτηνωδώς με κατασταλτικό τρόπο, όχι τόσο η ένοπλη πάλη την οποία μπορούσε να περιορίσει όποτε ήθελε. Αυτό είναι κάτι το ανεξέλεγκτο. Εάν διαδιδόταν η ιδέα της κατάργησης της εργασίας τα πάντα θα κατέρρεαν.

ΤΠΤΓ: Αυτή η αλλαγή στάσης απέναντι στην εργασία και τη ζωή άφησε ίχνη;

N: Όχι μόνο άφησε ίχνη, αλλά και κάποια στιγμή οι καπιταλιστές, οι οποίοι είναι πολύ εξυπνότεροι απ' ό,τι συνήθως πιστεύουμε, ανακάλυψαν ότι η λύση δεν ήταν να την καταστείλουν προσωρινά. Κατανόησαν πολύ καλά ότι δεν ήταν κάτι που μπορούσε να αντιμετωπιστεί με την καταστολή και, όπως συμβαίνει πάντα, οι ταξικοί αγώνες επιφέρουν ένα μετασχηματισμό του τρόπου παραγωγής. Και η αλυσίδα παραγωγής, ο φορντισμός, επινοήθηκε επειδή στους μεγάλους αγώνες που είχαν διεξαχθεί προγενέστερα, ο εργάτης γινόταν κύριος της μηχανής και ουσιαστικά του εργοστασίου. Κάποια στιγμή οι καπιταλιστές επανέκτησαν τον έλεγχο της μηχανής και τους άφησαν μόνο ένα μικρό κομμάτι της. Ο εργάτης αρχικά ήλεγχε τη μηχανή, ύστερα, αντίθετα, του αφαίρεσαν ολοκληρωτικά τον έλεγχο του συστήματος παραγωγής και του την «έφεραν».

Με άλλα λόγια, χρησιμοποιούν πάντα τους αγώνες για να βγουν από τις καταστάσεις που προκαλούν την ήττα τους. Και σε αυτή την περίπτωση έκαναν ακριβώς το ίδιο: δε θέλετε να εργάζεστε; Θέλετε περισσότερο ελεύθερο χρόνο, να εργάζεστε μόνο περιστασιακά; Πολύ καλά! Θα το θέσουμε αμέσως σε εφαρμογή. Από εδώ και στο εξής δε θα εργάζεστε με πλήρη απασχόληση, η εργασία σας θα γίνει επισφαλής. Θέλετε να εργάζεστε μια ημέρα την εβδομάδα, δύο ημέρες την εβδομάδα; Σύμφωνοι. Εμείς θα βάλουμε τις μηχανές να κάνουν το μεγάλο όγκο της δουλειάς και εσείς θα εργάζεστε λιγότερο.

Φυσικά θα σας πληρώνουμε και λιγότερο. Με αυτόν τον τρόπο έστρεψαν προς όφελός τους αυτή τη δύσκολη κατάσταση και μάλιστα με μεγάλο όφελος για αυτούς, έτσι ώστε να κατασήσουν ακόμα πιο δύσκολους τους αγώνες επειδή έπαψε να υφίσταται η ενότητα των εργατών. Στο εργοστάσιο βρίσκονταν όλοι μαζί, εδώ είναι διασκορπισμένοι και υπονόμευσαν και τη δυνατότητα των συνδικάτων να ενοποιήσουν τους εργαζόμενους. Αυτό ήταν... Αυτό έμεινε... Έμεινε ως στάση, αλλά επιβλήθηκε κιόλας, στράφηκε εναντίον τους.

και στην Ντε Αμίταις ήμασταν κοντά σε εκείνους που πυροβολούσαν εκείνους της φωτογραφίας που έγινε διάσημη...

ΤΠΤΓ: Κατά κάποιο τρόπο το νόημά της αντιστράφηκε.

N: Ασφαλώς, ακριβώς έτσι. Σου λένε: δε θέλεις να είσαι μισθωτός εργαζόμενος όπως πρώτα; Γίνε «ελεύθερος επαγγελματίας». Μπορείς να εργάζεσαι όπως θέλεις, όποτε θέλεις, εσύ αποφασίζεις. Το αποτέλεσμα είναι ότι εργάζεσαι πολύ περισσότερο χρόνο και κερδίζεις λιγότερα χρήματα. Αυτή η ελευθερία εξαπάτησε το μισθωτό. Αυτό δε σημαίνει ότι είναι λάθος που συνέβη αυτό· σημαίνει, τουλάχιστον κατά τη γνώμη μου, ότι το αφεντικό προσπαθεί πάντα, όπως είναι φυσικό, να προωθήσει τα συμφέροντά του, να κερδίζει. Όταν κάτι τον δυσκολεύει προσπαθεί να το στρέψει προς όφελός του.

ΤΠΤΓ: Στο *I furiosi* παρουσίασες μια προλεταριακή φιγούρα κάπως διαφορετική ή μάλλον πολύ διαφορετική από εκείνες που παρουσίασες στο *Ta θέλουμε όλα και στους Αόρατους*. Αυτό συνέβη επειδή ήθελες να παρουσιάσεις ένα κομμάτι του προλεταριάτου που απουσίαζε από τα άλλα βιβλία ή επειδή ήθελες να παρουσιάσεις τις αλλαγές που συντελέστηκαν στην ιταλική κοινωνία μετά τη δεκαετία του '70;

N: Όχι, ισχύει το δεύτερο. Οι *Furiosi* είναι ένα βιβλίο για τη δεκαετία του '80. Τη δεκαετία του '80 σημειώθηκε μια «οπισθοχώρηση», το κίνημα διασκορπίστηκε και στο μυθιστόρημα υπάρχει μια περσόνα που αφηγείται αυτό το γεγονός. Εκείνη που λέει ότι όταν ήταν φοιτητής συμμετείχε στους αγώνες, συμμετείχε σε όλα αυτά που γίνονταν εκείνη την εποχή, τις διαδηλώσεις κλπ, και που αφηγείται ότι όλα αυτά σταμάτησαν ξαφνικά. Όλοι όσοι συμμετείχαν στους αγώνες έγιναν πρεζάκια. Δεδομένης της περιφερειακής του θέσης, αυτός δεν κατοικούσε στο κέντρο της πόλης, έκανε όλα αυτά τα πράγματα με μεγάλη χαρά και ενθουσιασμό μαζί με την ομάδα του, μια ομάδα σε ένα χωριό έξω από το Μιλάνο, και ο κόσμος του ήταν αυτός. Κάποια στιγμή, ξαφνικά, όλα αυτά σβήνουν και αυτός βρίσκεται μετέωρος... Αφηγείται αυτή τη στιγμή απελπισίας που δεν ήξεραν τι να κάνουν. Αυτός αρχίζει να κάνει το μικρέμπορο χασίς και ξαφνικά κατά τύχη ξαναβρίσκει τους φίλους του σε έναν ποδοσφαιρικό αγώνα και εκεί ανακαλύπτει εκ νέου, σε κάτι διαφορετικό, που δεν είναι ο πολιτικός αγώνας, ανακαλύπτει εκ νέου στο «οπαδιλίκι» –που ακόμα και ο ίδιος ομολογεί ότι είναι κάτι ανόητο– το να κάνεις πράγματα από κοινού, να βρίσκεσαι μαζί με άλλους. Αυτό συνέβη επειδή εκείνα τα χρόνια ο μοναδικός σημαντικός χώρος νεανικής συνεύρεσης, διαδεδομένος σε ολόκληρη την Ιταλία, ήταν τα γήπεδα. Μολονότι είναι παλιό φαινόμενο, εκείνα τα χρόνια ήταν το μόνο πράγμα που υπήρχε και τη δεκαετία του '80 ήταν το μοναδικό φαινόμενο για το οποίο άξιζε κανείς να μιλήσει.

ΤΠΤΓ: Στο *Sandokan* και στο *I furiosi* φαίνεται ότι προσπαθείς να φέρεις στην επιφάνεια τον ατομικισμό που κυριαρχεί στην Ιταλία.

N: Ναι, όμως οι *Furiosi* κάποια στιγμή είναι η άρνηση αυτού του ατομισμού επειδή αυτοί αναζητούν την ομάδα, την ομάδα με την οποία θέλουν να γίνουν ένα...

Εξαφανίζονται τα πάντα, εξαφανίζονται οι οργανώσεις, εξαφανίζονται οι αγώνες. Η δεκαετία του '80 θα είναι μια δεκαετία απόλυτης ισοπέδωσης. Το μόνο που θέλουν οι νέοι είναι να καταναλώσουν, να αγοράσουν παπούτσια... Και στους *Furiosi* υπάρχει αυτή η επιθυμία που δεν είναι μια πολιτική επιθυμία, είναι μια επιθυμία ζωτική, να βρουν κάτι διαφορετικό που στην πραγματικότητα είναι η άρνηση της απομόνωσης, του διασκορπισμού. Σε αυτά τα προάστια που δεν υπάρχει τίποτα, αναζητούν λίγη ζωή

Από το I Furiosi - Άσμα Έβδομο

Ιστορία του Zigolo

Από τις πορείες των αυτόνομων της δεκαετίας του '70 στη βία των γηπέδων

(...)

πηγαίναμε στις πορείες του κινήματος και όταν μπαίναμε στη διαδήλωση προσπαθούσαμε να πηγαίνουμε όπου η σύγκρουση ήταν στο ζενίθ και στην Ασολομπάρντα εκείνη την ημέρα βρισκόμασταν δίπλα σε ένα γίγαντα με γένια που είχε μια τεράστια τσάντα που μέσα της θα βρίσκονταν 300 μπουκάλια ήταν γαλάζια την άνοιξη έριξε ένα μπουκάλι και είδα μια τρομακτική γαλαζοπράσινη φλόγα πρέπει να έφτασε μέχρι τον τρίτο όροφο και στην Ντε Αμίτσις ήμασταν κοντά σε εκείνους που πυροβολούσαν εκείνους της φωτογραφίας που έγινε διάσημη αναζητούσαμε πάντα την πιο έντονη σύγκρουση και τώρα μπορούμε να πούμε ότι για εμάς το στάδιο ήταν κάπως μια προπόνηση στο αντάρτικο για να το φέρουμε στη συνέχεια μέσα στην πόλη το 77 ύστερα από το Μίλαν-Νάπολη ξεκινήσαμε από το Σαν Σίρο φωνάζοντας Νάπολη Νάπολη γαμήσου και κατεβάζαμε τα παράθυρα των πούλμαν στη συνέχεια τελειώσαμε με την αστυνομία που μας πυροβολούσε τρέχαμε τινγκ τινγκ άκουγες τις σφαίρες και φωνάζαμε εργατική αυτονομία και σπάσαμε εκείνο το κατάστημα της Φιορούτσι που σπαζόταν πάντα σε όλες τις πορείες

(...)

για πολλά χρόνια δεν πήγαινα στο γήπεδο ξανάρχισα το '85 στο ντέρμπι για να τα βολέψω πουλούσα φούντα μια Κυριακή πρωί ήρθε και με βρήκε ένας που μου 'λεγε συνέχεια γιατί δεν έρχεσαι στο γήπεδο ήρθε και μου είπε έλα σήμερα έχει το ντέρμπι άρχιζε στις 4 μου πλήρωσε τη φούντα με ένα εισιτήριο εγώ είπα γιατί όχι έτσι κι αλλιώς ήμουν μόνος και δεν είχα να κάνω τίποτα άλλο το πήρα και πήγα στο γήπεδο κι εκεί βρήκα τον Ροντόνε μπήκα κοίταζα γύρω μου και μου φαινόταν ότι ήταν σαν την πρώτη φόρα που πήγα στο γήπεδο όταν ήμουν μικρός κοιτούσα γύρω και αισθανόμουνα περίεργα ύστερα ενώ ήμουν εκεί ακούω ε βλάκα ήταν ο Ροντόνε που το προηγούμενο βράδυ ήμασταν μαζί στο μπαρ και πίναμε ποτά κερασμένα από την ιδιοκτήτρια ύστερα εκεί γνώρισα και άλλους χάναμε 1-0 ύστερα νικήσαμε 2-1 το ματς ήταν ωραίο υπήρχε ένα ωραίο πήγαιν'-έλα του κόσμου όλοι κάπνιζαν φώναζαν και εγώ ήμουν εκεί στο πλάι του πετάλου και το κοιτούσα έκθαμβος έλεγα στον εαυτό μου δες τι ωραία γιορτή τι ωραίος τρόπος να βρισκόμαστε τι ωραία γιορτή

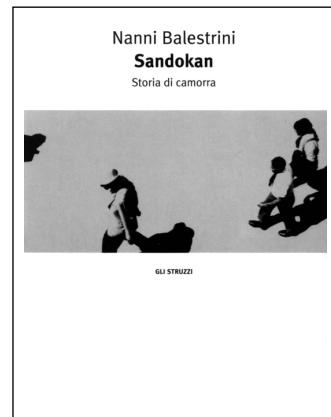
(...)

μου αρέσει πάρα πολύ η βία στο γήπεδο είναι περισσότερο πρέζα από ό,τι ήταν η πολιτική βία επειδή η βία του γηπέδου δε στοχεύει πουθενά είναι αυτοσκοπός ενώ στην πολιτική στόχους κάπου εάν την έπεφτες στην Ασολομπάρντα υπήρχε ένας σκοπός ήταν ένας πολιτικός στόχος ένιωθες την οσμή των δακρυγόνων και γνώριζες που ήσουν και τι έκανες και για ποιο λόγο το έκανες ενώ εδώ η βία δε στοχεύει πουθενά είναι η καθαρή βία εσύ εκείνη τη στιγμή δεν έχεις κανένα σκοπό υπάρχουν δύο αντίπαλες παρατάξεις που συγκρούονται στο όνομα του τίποτα είναι σαν ένα παιχνίδι και παραμένει πάντα ένα παιχνίδι αν και είναι επικίνδυνο και εσύ κάποιες φορές λες γαμώτο τι στο διάολο πας να κάνεις εκεί στα τριάντα σου και δεν είναι ότι εσύ πας εκεί για να δείρεις αλλά όταν βρεθείς εκεί και απέναντί σου έχεις κάποιον που εάν έχει τη δυνατότητα θα σου ανοίξει το κεφάλι στα δύο τότε δεν έχεις επιλογή πρέπει να του το ανοίξεις εσύ πρώτος και εκείνη τη στιγμή νιώθεις την αδρεναλίνη να εκτινάσσεται στα ύψη ποτέ δε νιώθεις τόσο ζωντανός όσο εκείνη τη στιγμή

κάνοντας πράγματα μαζί τις κυριακές στα «πέταλα» των γηπέδων, προσπαθώντας στην ουσία να ξαναδημιουργήσουν μια κοινότητα.

ΤΠΤΓ: Και ο *Sandokan*:

N: Στο *Sandokan* κατά κάποιο τρόπο υπάρχουν δυο διαφορετικά επίπεδα. Από τη μια, αυτή η φωνή αφηγείται όσα συμβαίνουν στο χωρίο και, από την άλλη, υπάρχουν αυτές οι φιγούρες –που δεν τις βλέπουμε ποτέ σε πρώτο πλάνο– των μαφιόζων. Κατά τη γνώμη μου αυτή η μαφία μπορεί να ιδωθεί και ως μια μεταφορά του καπιταλισμού. Οι μαφιόζοι κάνουν τα ίδια πράγματα που κάνουν και οι βιομήχανοι, μόνο που τα κάνουν χρησιμοποιώντας τη βία άμεσα. Δεν υπάρχει μεγάλη διαφορά ανάμεσα στον Σάντοκαν και τον Ανιέλι,³⁰ μόνο που ο Ανιέλι δε σκοτώνει τον κόσμο με τα χέρια του, βάζει κάποιους άλλους να τον σκοτώσουν εάν χρειαστεί, εάν το έχει ανάγκη. Όμως και οι δύο δρουν έχοντας σα σκοπό τη συσσώρευση, τον πλουτισμό όσο πιο γρήγορα γίνεται και με οποιοδήποτε μέσο. Ενώ οι μεν το κάνουν μέσα στη νομιμότητα, στα όρια της νομιμότητας, ενίστε ακουμπώντας αυτά τα όρια, οι άλλοι έχουν αποφασίσει ότι η νομιμότητα δεν τους ενδιαφέρει, βρίσκονται έξω από αυτήν και κάνουν ό,τι θέλουν. Αυτή είναι η μοναδική διαφορά. Κατά τη γνώμη μου θα είχε νόημα να προσθέσουμε ότι αυτή τη στιγμή το αφεντικό είναι ο Μπερλουσκόνι που αγγίζει τα όρια της νομιμότητας και του οποίου είναι γνωστές οι σχέσεις με τη μαφία, επειδή η πρωταρχική συσσώρευση του πλούτου του έγινε με τα χρήματα της μαφίας.

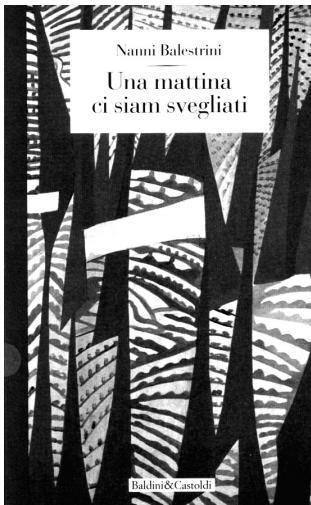
ΤΠΤΓ: Όσα συμβαίνουν στο χωριό του αφηγητή του *Sandokan* αποτελούν μια μεταφορά του καπιταλισμού;

N: Ναι, θα μπορούσε να ιδωθεί και έτσι, ωστόσο αυτό το χωριό είναι ένας μικρόκοσμος που έχει συντριβεί τελείως από τη μαφία, από όσα κάνει αυτή η συμμορία, επειδή όλο το χρήμα που κυκλοφορεί σε αυτό προέρχεται από τις δραστηριότητες της μαφίας. Όποιος της εναντιώνεται εξοντώνεται. Κανείς μπορεί να αποτραβηχτεί, αλλά εάν προσπαθήσει να κάνει κάτι εναντίον της... Τώρα η φωνή που αφηγείται είναι μια φωνή, ας πούμε, «έξω από το χορό». Είναι ένας νέος που επιλέγει να μη συμμετάσχει σε αυτό το παιχνίδι, ο οποίος περιγράφει αυτή την κατάσταση από τη σκοπιά του χωριού που υπομένει όλο αυτό το βάρος, αυτή την εξουσία, από φόβο ότι θα συντριβεί.

Θέλω να προσθέσω ότι, τώρα που το σκέφτομαι, κανείς θα μπορούσε να πει ότι οι ιστορίες των αφηγητών μου είναι όλο και πιο καταστροφικές. Στο πρώτο μου μυθιστόρημα υπάρχει ένας αγώνας, ένας ωραίος αγώνας· ύστερα στους Αόρατους υπάρχει αυτός ο αγώνας που εκτυλίσσεται στη μακρά περίοδο της δεκαετίας του '70 και που ύστερα ήττάται· αν το θέλεις, ήττάται με τιμή. Η επόμενη περσόνα, εκείνη του *I Furiosi*, είναι κάποιος που βρίσκει λίγη ευτυχία σε αυτά τα παράλογα πράγματα που κάνουν οι οπαδοί των ποδοσφαιρικών ομάδων στα «πέταλα» των γηπέδων. Κατορθώνει έτσι να φτιάξει μια μικρή νησίδα ευτυχισμένης ζωής. Εκείνος του *Sandokan*... δεν κάνει καν αυτό. Φεύγει, ποιος ξέρει για πού. Εξαφανίζεται. Ενδιάμεσα υπάρχει αυτή η ιδιαίτερη έκρηξη που είναι το *Una mattina ci siam svegliati* (*Eva πρωί ξυπνήσαμε*), που σημαίνει ότι όταν εμφανίζεται μια στιγμή που πρέπει να ενωθούμε για να παλέψουμε για κάτι –όπως και έγινε μετά την εκλογή της κυβέρνησης Μπερλουσκόνι– ο κόσμος υπάρχει, δεν εξαφανίζεται. Χρειάζεται μια καλή ευκαιρία και τότε γίνεται εμφανές ότι οι άνθρωποι υπάρχουν ακόμα και είναι ακόμα διατεθειμένοι να κάνουν ένα βήμα μπροστά, να κάνουν πράγματα μαζί.

ΤΠΤΓ: Μια παρατήρηση που θα ήθελα να κάνω είναι ότι από τα βιβλία σου απουσιάζει οποιαδήποτε

³⁰ **Ανιέλι:** Η οικογένεια Ανιέλι συνέδεσε το όνομά της με την ίδρυση και την ιδιοκτησία της ΦΙΑΤ, της μεγαλύτερης ιταλικής αυτοκινητοβιομηχανίας με έδρα το Τορίνο. Μεταπολεμικά η ΦΙΑΤ υπήρξε το σύμβολο του ιταλικού «οικονομικού θαύματος» και η οικογένεια Ανιέλι έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο στην οικονομική και πολιτική ζωή της χώρας.

πληροφορία για τη φωνή που αφηγείται. Δε γνωρίζουμε τα ονόματά τους, δε γνωρίζουμε την ηλικία τους.

N: Όσον αφορά την ηλικία και κάποια άλλα στοιχεία είναι αλήθεια, επειδή θέλω να είναι συλλογικοί χαρακτήρες. Όμως τόσο στο *I Furiosi* όσο και στους Αόρατους, οι περσόνες έχουν ονόματα που είναι, ας πούμε, ονόματα ειδών. Στο *I Furiosi* είναι όλα ονόματα πουλιών· στους Αόρατους υπάρχουν δύο κατηγορίες: τα ονόματα των «κακών» είναι ονόματα ζώων, μικρά ζώα, λίγο άγρια, ενώ τα ονόματα των συντρόφων είναι όλα ονόματα βοτάνων: ιατρικών βοτάνων, βοτάνων της κουζίνας.

Η απαλοιφή των ονομάτων χρησιμεύει στο να αφαιρεθεί από το πρόσωπο η ταυτότητά του, η ψυχολογία του, οτιδήποτε δεν αποτελεί κομμάτι της συλλογικής ταυτότητας. Η περσόνα καθορίζεται από τις συμπεριφορές της ομάδας στην οποία ανήκει.

ΤΠΤΓ: Στα μυθιστορήματά σου ο συγγραφέας απουσιάζει τελείως, δεν παρεμβαίνει στην αφήγηση· αυτό το έργο ανατίθεται αποκλειστικά στη φωνή που μιλάει...

N: Στα περισσότερα λογοτεχνικά έργα ο συγγραφέας δεν παρεμβαίνει, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι στην πλειοψηφία των μυθιστορημάτων, ειδικά στις αρχές του 19ου αιώνα, δεν παρατηρείται το φαινόμενο ότι σε κάποιο σημείο ο συγγραφέας εκφράζει τη γνώμη του, τη θέση του... Στην επική ποίηση ο συγγραφέας απουσιάζει τελείως, αλλά ακόμα και στη λυρική ποίηση είναι ένα πλαστό «εγώ», επειδή όταν ο ποιητής μιλάει για τον εαυτό του το κάνει προσχηματικά.

ΤΠΤΓ: Με το πέρασμα του χρόνου διαμόρφωσες ένα δικό σου τρόπο γραφής με κύρια χαρακτηριστικά το χωρισμό του κειμένου σε στροφές και την κατάργηση της στίξης· αυτά τα χαρακτηριστικά αποτελούν αποκλειστικά στοιχεία της μορφής ή και του περιεχομένου;

N: Αυτά τα στοιχεία που ανέφερες **είναι** το περιεχόμενο. Είναι καθοριστικά επειδή μιας και εγώ θέλω η αφήγηση να προσομοιάζει με την αφήγηση ενός χορού, για να το επιτύχω πρέπει να δώσω στον αναγνώστη την εντύπωση ότι οι λέξεις προέρχονται από μια φωνή που αφηγείται. Μια φωνή που αφηγείται δεν αρκεί να πει «αυτός λέει», να ανοίξει εισαγωγικά και ύστερα να προσθέσει μια φράση. Πρέπει να δώσω την εντύπωση ότι υπάρχει μόνο μια φωνή που μιλάει και για να το κάνω πρέπει να επινοήσω ένα στίλ που να δίνει την εντύπωση της προφορικότητας. Οι τεχνικές που περιέγραψες χρησιμεύουν σε αυτό.

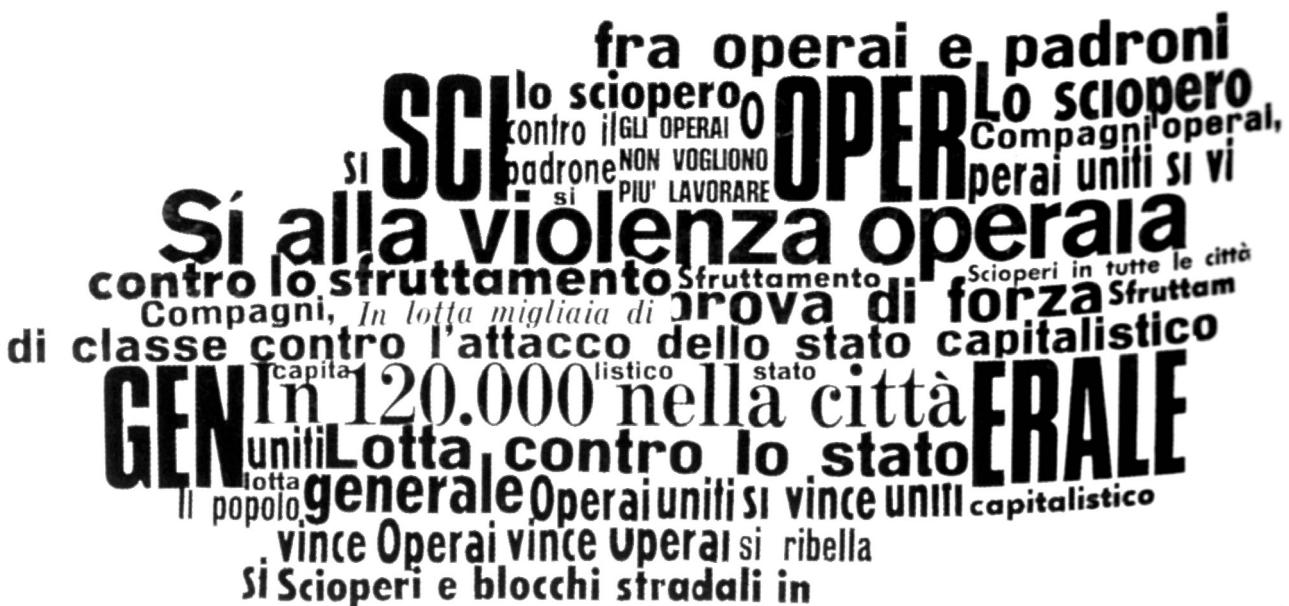
ΤΠΤΓ: Ο τρόπος γραφής σου έχει επηρεαστεί από το stream of consciousness³¹ του Τζόους;

N: Ναι, αλλά δεν είναι το ίδιο πράγμα, επειδή στην περίπτωση του Τζόους μπορούμε να πούμε ότι πρόκειται για έναν εσωτερικό μονόλογο· στην περίπτωση των μυθιστορημάτων μου πρόκειται για έναν εξωτερικό μονόλογο, επειδή απουσιάζει η συνείδηση. Υπάρχει μια εξωστρεφής δραστηριότητα. Δεν αφηγούμαι διανοητικές διεργασίες, τα πάντα είναι βιώματα, εξωστρεφή.

ΤΠΤΓ: Η επόμενη ερώτηση αφορά το τεχνικό μέρος της δουλειάς σου, δηλαδή, με ποιό τρόπο συλλέγεις το υλικό σου, πώς το επεξεργάζεσαι, στο επίπεδο της γλώσσας;

N: Για μένα οι μαγνητοφωνήσεις είναι πολύ σημαντικές. Η ιδέα μου είναι, για να χρησιμοποιήσω αυτή τη

³¹ Stream of consciousness (Συνειδησιακή Ροή): «Είναι ένας όρος που χρησιμοποιούμε ειδικά για έναν τρόπο αφήγησης που επιχειρεί να αναπαραγάγει, δίχως την παρέμβαση του αφηγητή, το πλήρες φάσμα και τη συνεχή πορεία της διανοητικής διεργασίας ενός χαρακτήρα, κατά την οποία οι αισθητηριακές αντιλήψεις συμφύρονται με συνειδητές και ημισυνειδητές σκέψεις, αναμνήσεις, προσδοκίες, συναισθήματα και τυχαίους συνειρμούς». M. H. Abrams, Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων.

φράση, να παρουσιάσω μια γλώσσα. Τα πρόσωπα δε διαθέτουν μια δική τους ταυτότητα· κατά τη γνώμη μου η ταυτότητά τους είναι η γλώσσα που χρησιμοποιούν. Για μένα είναι πολύ σημαντικό να συλλέξω από την πραγματικότητα αυτήν τη γλώσσα, τον τρόπο ομιλίας του Αλφόνσο ή του αφηγητή των Αόρατων, να βρω το σωστό τόνο που έχουν αυτές οι γλώσσες. Για να το πετύχω αυτό είναι σημαντικό να πετύχω τη μεταγραφή της γλώσσας των αφηγητών χωρίς ποτέ να πέφτω στη διάλεκτο. Λόγου χάρη στην περίπτωση του *Sandokan*, ο αφηγητής μου απογοητεύτηκε λίγο από αυτό, αλλά εγώ δεν ήθελα να υπάρχουν στοιχεία της τοπικής διαλέκτου του. Όμως η αφετηρία είναι να βρω αυτό το γλωσσικό κώδικα του κάθε χαρακτήρα και της κοινότητας που εκπροσωπεί.

Για μένα η ταυτότητα της περσόνας είναι ο τρόπος με τον οποίο μιλάει. Στη συνέχεια αυτές οι μαγνητοφωνήσεις χρησιμεύουν μόνο για να κρατήσω τα γεγονότα, τις αλήθειες που υπάρχουν σ' αυτές, επειδή όλα αυτά πρέπει να ξαναγραφτούν από την αρχή. Εάν κάποιος δοκιμάσει να μεταγράψει μια μαγνητοφώνηση θα διαπιστώσει ότι το αποτέλεσμα δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί σε καμία περίπτωση. Στην πραγματικότητα, όταν μιλάμε, χρησιμοποιούμε μια σειρά στοιχείων που δεν υπάρχουν στο γραπτό λόγο. Χρησιμοποιούμε τον τόνο της φωνής, τις παύσεις, χρησιμοποιούμε όλα αυτά που περνούν μέσω του ήχου. Εδώ έχω ένα κλειδί που είναι χαρακτηριστικό της γλώσσας που χρησιμοποιεί η περσόνα στα γεγονότα που αφηγείται η ίδια ή κάποιος άλλος, αλλά και στα γραπτά κείμενα κλπ. Ύστερα αυτό το υλικό πρέπει να το μεταφέρω σε μια γλώσσα. Αυτή είναι μια επινόηση που χρησιμοποιώ και που αποτελεί το στιλ μου, επειδή η πρόθεσή μου είναι να αποδώσω την εντύπωση του προφορικού λόγου.

ΤΠΤΓ: Σε μια συνέντευξή σου είχες μιλήσει για την πρόθεσή σου να δημιουργήσεις ένα «αντιγουτεμβεργιανό βιβλίο», το κάθε αντίτυπο του οποίου θα είναι μοναδικό. Πώς γεννήθηκε η ιδέα αυτού του βιβλίου και σε ποιο στάδιο βρίσκεται η πραγματοποίησή του;

N: Η ιδέα αυτού του βιβλίου που μέχρι σήμερα δεν μπόρεσα να πραγματοποιήσω είναι να «σπάσω» τη μοναδικότητα του κειμενου. Εάν πάμε στο βιβλιοπωλείο και ζητήσουμε τους Αόρατους όλα τα αντίτυπα είναι απολύτως ίδια. Η αναπαραγωγή των βιβλίων υπήρξε μια μεγάλη επιτυχία επειδή δημιούργησε αυτή την ομοιομορφία. Πρώτα η γραφή ήταν κάπως διαφορετική επειδή υπήρχαν οι κώδικες, υπήρχαν οι παραλλαγές, δεν υπήρχε ένα μοναδικό έργο. Η ιδέα μου ήταν να επιστρέψουμε στην πολλαπλότητα που δεν είναι μόνο αποτέλεσμα εξωτερικών παρεμβάσεων –από τα παλαιότερα έργα, λόγου χάρη από τη Θεία Κωμωδία διασώζονται πολλά χειρόγραφα, κώδικες με παραλλαγές και αποκλίσεις– αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί ν' αποτελεί και επιλογή του συγγραφέα. Πολλές φορές, όταν οι ποιητές γράφουν ένα ποίημα, πρέπει να επιλέξουν μια λέξη αντί μίας άλλης ή διαφορετικά να βάλουν πρώτα τη μία και μετά την άλλη. Ορισμένες φορές μπορεί να ταιριάζουν και οι δύο λέξεις, αλλά πρέπει να

επιλέξουν μόνο μία, επειδή προκειμένου να τυπωθεί ένα έργο πρέπει να υπάρχει μόνο μία εκδοχή. Ωστόσο θα ήταν ωραίο να υπάρχουν και αυτές οι παραλλαγές που συχνά είναι ισοδύναμες.

Προσωπικά αυτή η μοναδικότητα που επέβαλε η τυπογραφία με ενοχλούσε πάρα πολύ και γι' αυτό το λόγο σκέφτηκα ότι με τη νέα τεχνολογία θα μπορούσα να υπερβώ αυτόν τον περιορισμό. Έτσι ετοίμασα ένα πρόγραμμα που επιλέγει τμήματα του κειμένου και τα συνδυάζει με διαφορετικό τρόπο. Έτσι δημιουργούνται διαφορετικές παραλλαγές του ίδιου κειμένου, κατά τέτοιο τρόπο ώστε ο κορμός του κειμένου να παραμένει ο ίδιος, αλλά... Λόγου χάρη δες τις συνεντεύξεις που έδωσα. Όλες λένε το ίδιο πράγμα, φυσικά η καθεμία με διαφορετικό τρόπο, αλλά όλες είναι παραλλαγές της ίδιας αφήγησης. Λίγο-πολύ η ίδια διαδικασία, κανείς δεν μπορεί να πει ποια είναι η «πρωτότυπη» συνέντευξη, όλες είναι ισοδύναμες. Και εδώ αυτές οι απόψεις είναι ισοδύναμες. Το μέρος του συνδυασμού γίνεται πολύ εύκολα από αυτό το πρόγραμμα, αλλά υπάρχει το πρόβλημα της εκτύπωσης.

Οι τυπογραφικές μηχανές είναι φτιαγμένες για να τυπώνουν αντίγραφα –πρέπει να φτιαχτεί ο τσίγκος και ύστερα η μηχανή τυπώνει τον τσίγκο– ενώ στις ψηφιακές εκτυπώσεις η μηχανή εκτυπώνει αυτό που της «στέλνει» ο υπολογιστής. Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορείς να εκτυπώσεις ένα αντίγραφο και εάν αλλάξεις κάτι, αν σβήσεις μια γραμμή ή εάν προσθέσεις κάτι, το στέλνεις και έχεις το δεύτερο αντίγραφο. Αυτό αποτελούσε τη λύση στο πρόβλημά μου. Κανείς θα μπορούσε να το κάνει χρησιμοποιώντας εκτυπωτές, αλλά υπήρχε το πρόβλημα του χρόνου και της συσκευασίας. Δεδομένου ότι εγώ ήθελα να τυπώσω κάτι που προορίζόταν για τα βιβλιοπωλεία, για να ετοιμάσω χλία αντίτυπα με τον εκτυπωτή ενός υπολογιστή θα μου έπαιρνε πολύ χρόνο και ύστερα υπήρχε το πρόβλημα της βιβλιοδεσίας. Είχα ανακαλύψει εδώ και καμιά δεκαριά χρόνια ότι υπάρχουν αυτές οι εκτυπωτικές μηχανές, κυρίως της xerox, που είναι κατάλληλες για μικρά τιράζ. Λόγου χάρη, μπορούν να ετοιμάσουν πενήντα αντίτυπα ενός βιβλίου τη στιγμή που εάν το στείλεις στο τυπογραφείο πρέπει να τυπώσεις τουλάχιστον πεντακόσια αντίτυπα, ειδάλλως, από οικονομική άποψη, δεν είναι συμφέρον. Είχα έρθει σε επαφή με την xerox επειδή με ενδιέφερε να κάνω αυτό το βιβλίο, αλλά το πρόβλημα ήταν ότι μπορούσαν να κάνουν λίγα αντίτυπα. Εάν έχω ένα πρόγραμμα το οποίο έχει στη μνήμη του υπολογιστή χλία αντίτυπα, το ένα διαφορετικό από το άλλο, και τα στείλω στον εκτυπωτή για να τα τυπώσει, ο εκτυπωτής τυπώνει το πρώτο και ύστερα, για να τυπώσει το δεύτερο, πρέπει να σταματήσει, να ξαναφορτώσει, να το τυπώσει και ούτω καθεξής. Αυτά πριν από δέκα χρόνια, σήμερα ποια είναι λύση του προβλήματος; Εγώ ετοιμάζω χλία αντίτυπα ενός βιβλίου εκατό σελίδων, σύνολο δέκα χιλιάδες σελίδες. Στη μνήμη του υπολογιστή υπάρχουν δέκα χιλιάδες σελίδες, ο εκτυπωτής θα τυπώσει συνεχόμενα δέκα χιλιάδες σελίδες, τη μία μετά την άλλη, και κάθε εκατό σελίδες θα στέλνονται για βιβλιοδεσία. Η μηχανή δε σταματάει ποτέ· στο τέλος, όταν βγουν αυτές οι σελίδες, συγκεντρώνονται ανά εκατό και παραδίδονται για να δεθούν.

Το βιβλίο θα βρίσκεται και στο διαδίκτυο απ' όπου ο καθένας θα μπορεί να «κατεβάζει» μια διαφορετική εκδοχή του κειμένου. Η αλήθεια είναι ότι αυτό το βιβλίο είναι λίγο γκάτζετ, αλλά, από την άλλη, είναι και μια πρόκληση σε αυτήν την ιδέα της ομοιομορφίας του λογοτεχνικού έργου. Ελπίζω να μπορέσω να πραγματοποιήσω αυτή την ιδέα μου σύντομα. Έχω ήδη συζητήσει με έναν εκδότη που ενδιαφέρθηκε για αυτό το βιβλίο και ελπίζω σύντομα να πραγματοποιηθεί και να εκδοθεί.